

PRIMERJAVA GOSPODARSKIH DEJAVNOSTI V DOMŽALAH PRED 80. LETI IN DANES TER FRIZERSKI SALON »DEL BELLO« S STOLETNO TRADICIJO

Raziskovalna naloga z interdisciplinarnega področja
(zgodovina in etnologija)

Avtorici: Živa Hrovat in Zorka Jeraj, 9. razred

Mentorici: Vilma Vrtačnik Merčun in Petra Dešman Senčar

Domžale, maj 2020

KAZALO

	Stran
Povzetek	3
Ključne besede	3
Zahvala	3
1 UVOD	4
1.1 Cilji raziskave	4
1.2 Potek raziskovanja in metode dela	4
1.3 Opredelitev pojmov in zgodovinsko ozadje	5
2 PRIMERJAVA GOSPODARSKIH DEJAVNOSTI V DOMŽALAH PRED 80. LETI IN DANES	8
2.1 Pregled treh številčk časopisa Domžalec iz leta 1925	8
2.2 Gospodarske dejavnosti v Dravski banovini leta 1933	13
2.3 Primerjava gospodarskih obratov leta 1939 in 80 let kasneje (2019)	14
2.4 Sklepne ugotovitve primerjave gospodarskih dejavnosti v Domžalah	21
3 FRIZERSKI SALON »DEL BELLO« S STOLETNO TRADICIJO	23
3.1 Cilji raziskave	23
3.2 Kaj o brivcu Avgustu del Bello prinaša knjiga <i>Počivajoči domžalski spomin</i> Matjaža Brojana	24
3.3 Analiza pisnih dokumentov	25
3.4 Intervju s potomci Avgusta Del Bella	34
3.5 Sklepne ugotovitve	49
3.5.1 Življenjska pot Avgusta Paskala Del Bello	49
3.5.2 Brivsko-frizerski salon Del Bello po smrti Avgusta Del Bella	50
3.5.3 Število zaposlenih in usmeritev brivsko-frizerskega salona	50
3.5.4 Usposabljanje za poklic brivca in frizerja ter delitev dela	51
3.5.5 Delo, pripomočki in pogoji za delo	51
3.5.6 Delovni čas, dopust in zaslužek	52
3.5.7 Delovanje salona v zgodovinsko težkih obdobjih	52
3.5.8 Prihodnost poklica in Moškega frizerskega salona Del Bello	53
4 Zaključek	53
5 Literatura in viri	53

Fotografija na naslovni strani: Brivec Avgust Del Bello z brivskim pomočnikom pred svojo brivnico (hišice se je kasneje prijel ime Vatikan) pred letom 1934 (arhiv Matjaža Brojana).

POVZETEK

V prvem delu raziskovalne naloge primerjava gospodarske dejavnosti v Domžalah leta 1939 in danes (dec. 2019). Podatke za leto 1939 sva izpisali iz knjige Franca Bernika *Zgodovina Fare Domžale*, število obratov danes pa sva prešteli na spletnem portalu bizi.si. S primerjavo sva ugotovili, da so do danes izumrle dejavnosti: slamnikarstvo, mlinarstvo, kovaštvo, kolarstvo, sedlarstvo, brivska dejavnosti itd. Gospodarske dejavnosti, ki so povečale število obratov, so predvsem trgovinska (pred drugo svetovno vojno je bilo 46, danes pa je 350 prodajaln), prevoznništvo, frizerski saloni, gostinski obrati itd. Relativno povečanje je bilo največje pri prevozništvu, vrtnarstvu, fotografski obrti, prodajalnah, pleskarstvu, urarstvu, frizerstvu, zidarstvu, tesarstvu in krovstvu. Na splošno ugotavljava, da so izumrle ali se zmanjšale predvsem proizvodne dejavnosti, število obratov pa so povečale storitvene dejavnosti. Ker je marca 2020 minilo sto let, odkar je v Domžale prišel delat brivec Avgust Del Bello, v drugem delu predstavlja njegovo poklicno zgodbo. Pogovorili sva se z njegovo hčerko Vido in vnukom Dušanom Ocepkom. Avgust Del Bello, rojen leta 1897 v Šterni na slovensko-hrvaški meji, je najprej dve leti delal pri domžalskemu brivcu Josipu Hemuli, nato pa je imel svojo brivnico v leseni hišici blizu železniških zapornic pri današnji občinski stavbi. Ta je decembra 1925 pogorela, zato je Avgust Del Bello za osem let najel zemljišče v bližini domžalske železniške postaje, kjer je postavil majhno hiško - novo brivnico, kasneje, ko je bil v njej bife, so jo imenovali Vatikan. Leta 1934, pred potekom najemne pogodbe, je zgradil enonadstropno stavbo na drugi strani Kolodvorske ceste in v pritličju uredil prostoren brivsko-frizerski salon. Leta 1926, dve leti po poroki, se je frizerskega poklica priučila tudi njegova žena Frančiška, ki je v salon uvedla žensko frizerstvo. Leta 1949 je Avgust Del Bello umrl, zato je v salonu začela delati njegova hčerka Vida. Z možem Vinkom Ocepkom sta kmalu prevzela salon in nadaljevala brivsko-frizersko obrt. Način dela se je spremenil po letu 1960, ko so dobili vodovod. Po letu 1970 je zaradi prihoda električnih brivskih aparatov brivska dejavnost povsem zamrla. Po upokojitvi Vide Ocepke leta 1985 je frizerski salon prevzel njen sin Dušan, ki *Moški frizerski salon Del Bello* vodi še danes.

KLJUČNE BESEDE

gospodarske dejavnosti, gospodarstvo, izumrle dejavnosti, izumrli poklici, slamnikarstvo, mlinarstvo, storitvene dejavnosti, Domžale, brivec Avgust Del Bello, brivska dejavnost, brivski salon, frizerstvo, frizerski salon

ZAHVALA

Zahvaljujemo se Dušanu in Vidi Ocepku, da sta si vzela čas za intervju. Dušanu Ocepku se zahvaljujemo tudi za vse posredovane dokumente in fotografije ter za pregled zapisa intervjuja. Matjažu Brojanu se zahvaljujemo, da nama je za nekaj časa zaupal mapo o brivcu Avgustu Del Bellu, ki jo hrani v svojem arhivu. Zahvaljujemo se tudi domžalskemu župniku Klemenu Svetelju, da nama je omogočil vpogled v župnijske matične knjige. Hvala tudi Urši Justin iz Knjižnice Domžale, ki nama je priskrbela fotografije časopisa Domžalec iz leta 1925.

1 UVOD

Z razvojem tehnologije se razvija in spreminja gospodarstvo, z njim pa tudi poklici, zato naju je zanimalo, kateri poklici so se v zadnjih stotih letih ohranili in kateri so izumrli. Ker pa o samih poklicih nisva dobili podatkov, pač pa le o posameznih gospodarskih dejavnostih, v raziskovalni nalogi primerjava število obratov pred 80 in več leti in danes.

Da pa se ne bi ukvarjali samo s podatki, sva želeli raziskati še primer spreminjanja neke obrtne dejavnosti. Izbrali sva brivsko-frizerski salon Avgusta Del Bella, saj ravno letos mineva sto let, odkar je brivec Avgust Del Bello prišel v Domžale.

1.1 CILJI RAZISKAVE

Raziskovalno nalogo sestavljata dva dela, in sicer: prvi – primerjava gospodarskih dejavnosti v Domžalah in drugi – stoletna zgodovina frizerskega salona Del Bello v Domžalah.

Primerjava gospodarskih dejavnosti v Domžalah pred 80. leti in danes

Želeli sva odgovoriti na vprašanja:

- Katere gospodarske dejavnosti so bile značilne za Domžale pred 80 in več leti in koliko teh dejavnosti obstaja danes?
- Kateri poklici v teh dejavnostih so bili značilni za ženske in kateri za moške?
- Katere gospodarske dejavnosti (in z njimi poklici) so do danes izumrle, katere so se ohranile in katere so danes bolj pogoste, kot pred 80 in več leti?

Stoletna tradicija frizerskega salona Del Bello v Domžalah

Najin cilj je bil izvedeti čim več o tem moškem frizerskem salonu, ki je nastal iz brivskega salona Avgusta Del Bella. Predvsem sva se osredotočili na naslednje teme:

1. teoretično in praktično usposabljanje za ta poklic,
2. delovne zadolžitve in odgovornosti ter kodeks dela,
3. delovni pogoji, delovna obleka in zaščitna oprema,
4. delovni čas, dopust in zaslužek,
5. delovanje v zgodovinsko težkih obdobjih in
6. prihodnost poklica ter tega frizerskega salona.

1.2 POTEK RAZISKOVANJE IN METODE DELA

- Pregledali sva literaturo in napisali teoretični del naloge.
- Ko sva iskali podatke o gospodarskih dejavnostih pred 80 in več leti, sva se naslonili na elektronske vire, ki so dostopni v domoznanski zbirki Knjižnice Domžale. Pregledali sva tri številke časopisa *Domžalec*, ki so izšle leta 1925, *Podrobni seznam industrije, trgovine in obrti v Dravski banovini Kraljevine Jugoslavije* iz leta 1933 in knjigo Franceta Bernika *Zgodovina Fare Domžale, druga knjiga*, iz leta 1939.
- Podatke za današnje obrate sva pridobili na spletnem portalu bizi.si. Izpisane podatke o obratih v posameznih letih (1925, 1933, 1939 in 2019) sva sortirali in jih primerjali med seboj. Najpopolnejši podatki so bili iz leta 1939, zato sva te najbolj podrobno primerjali z današnjim stanjem in iz primerjave izpeljali ugotovitve.

- Ko sva se odločili raziskati zgodovino brivskega salona Avgusta del Bella, sva se najprej seznanili z zapisom o njem v knjigi Matjaža Brojana¹. Nato sva sestavili vprašalnik za intervju. S hčerko Avgusta Del Bella, danes 93-letno Vido Ocepek, in njenim sinom Dušanom Ocepkom, ki danes vodi frizerski salon Del Bello, sva se pogovarjali 23. januarja 2020 v njihovem frizerskem salonu na Kolodvorski cesti 9 v Domžalah.
- Pregledali sva še vse dokumente, ki so nama bili dostopni, in napisali zaključne ugotovitve.

1.3 OPREDELITEV POJMOV IN ZGODOVINSKO OZADJE

Gospodarstvo delimo v štiri sektorje: **primarni**: kmetijstvo, ribištvo, gozdarstvo, lov, **sekundarni**: industrija, rudarstvo, gradbeništvo, energetika, **terciarni**: storitvene dejavnosti (trgovina, turizem, promet, bančništvo itd.) ter **kvartarni sektor**: zdravstvo, šolstvo in javna uprava.² V raziskovalni nalogi se osredotočava le na gospodarske dejavnosti, ki spadajo v sekundarni in terciarni sektor, saj za ostala dva sektorja v najinih pisnih virih ni bilo podatkov.

Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) beseda **poklic** pomeni »**delo, dejavnost**, za katero je potrebna **usposobljenost**, navadno za pridobivanje osnovnih materialnih dobrin.«³ Zanimiv je nastanek besede poklic. »Slovenski izraz poklic je novejšega datuma, prvič je bil zapisan med 17. in 18. stoletjem. Osnove za kasnejšo uvedbo izraza poklic so v slovensko besedišče vpeljali slovenski protestanti, med njimi Primož Trubar in Jurij Dalmatin. Uporabili so današnjemu izrazu poklic podoben izraz **poklicanje**. Trubar je med posvetne poklice že štel državne službe sodnikov, odvetnikov, pisarjev, vojakov in tudi učitelje. K poklicem pa nista štela obrtnikov, saj so bili tedaj v pretežni domeni mestnih cehov in domačih obrti na kmetih. Uporabljali so druga poimenovanja, najpogostejše izraz **stan**. Izraz poklic, v širši obliki kot poklicanje, je nastal s prevzemanjem tujih prevedenih izrazov v 17. in 18. stoletju.«⁴

Obrt pomeni gospodarsko dejavnost, ki opravlja storitve in v manjših količinah predeluje, proizvaja.⁵ **Industrija** pa pomeni gospodarsko dejavnost, ki z uporabo strojev in v večjih količinah predeluje surovine in proizvaja.⁶

»Poklici se razvrščajo po klasifikaciji poklicev. Temeljna enota klasifikacije je **delo**, ki se opredeljuje kot **skupek nalog in dolžnosti**, ki jih opravlja ena oseba. Niz del, katerih poglavitne naloge in dolžnosti so si zelo podobne, tvori **poklic**. V skladu s konceptom klasifikacije pa se posameznika razvrsti v poklic oziroma v skupino poklicev glede na zahtevnost, kompleksnost, vrsto in druge značilnosti nalog in dolžnosti, ki jih opravlja pri svojem delu.«⁷

Neža Lužan (2016) je v svojem diplomskem delu z naslovom *Demografija umirajočih poklicev, študija primera iz Slovenije*, napisala: »Vsakega posameznika skozi življenje spremlja poklic ali celo več poklicev. Demografijo poklicev razdelimo na **nastajanje novih, prenavljanje**

¹ Brojan, Matjaž: Počivajoči domžalski spomin, monografija o nekdanjih Domžalah in ljudeh. Domžale, samozaložba, 2013, str. 127–130.

² Gospodarstvo: <https://eucbeniki.sio.si/geo9/2618/index3.html>, 16. 1. 2020.

³ Poklic, Slovar slovenskega knjižnega jezika - SSKJ, <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=poklic&hs=1>, 16. 1. 2020.

⁴ Monika Kokalj Kočever: Na kratko o poklicih, Poklici v preteklosti, Zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov, Ljubljana, Zveza prijateljev mladine Slovenije, 2019, str. 8.

⁵ Obrt, SSKJ, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=obrt>, 16. 1. 2020.

⁶ Industrija, SSKJ, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=industrija>, 16. 1. 2020.

⁷ Monika Kokalj Kočever, 2019, str. 7-8.

starih in odmiranje starih poklicev. Tehnološki razvoj in druge različne družbene spremembe povzročajo, da določeni poklici pridejo v fazo izumiranja. **Mehanizacija, avtomatika in robotika ter informacijska tehnologija** nadomeščajo človekovo ročno delo. Družba tako potrebuje nove poklice, ki pa jih lahko dobi le z iskanjem novega znanja, zato se vedno bolj poudarja vseživljenjsko učenje. Po drugi strani pa se danes zaradi vedno večjega brisanja mej med narodi zopet pojavlja iskanje kulturne identitete. **Z obujanjem tradicije ohranjamo poklice, ki so bili že v fazi izumiranja** ali so celo že izumrli. V Sloveniji nam poleg drugih stvari tudi domače obrti pomenijo nek stik z našo identiteto in dediščino. Z domačimi obrtni in z izdelki domače obrti lahko svetu pokažemo, kakšna je naša kultura.«⁸

Razmere v drugi polovici 19. stoletja do razglasitve Domžal za trg leta 1925

V drugi polovici 19. stoletja se je v Domžalah začela pospešeno razvijati **slamnikarska industrija**. Največji razmah je razvoj dosegel v začetku 20. stoletja, ko je bilo v 20 slamnikarskih tovarnah sezonsko zaposlenih tisoč delavcev in delavk. »Slovenski slamnikarji so bili lastniki zlasti manjših obratov, največje tovarne pa so bile v lasti tirolskih podjetnikov, ki so na vodilna mesta vanje pritegnili svoje rojake. V Domžalah, kjer se je od sredine 19. stoletja do leta 1910, vzporedno z naglim gospodarskim razvojem, število prebivalcev podvojilo na 1960, je živelo tudi 276 tirolskih priseljencev (opomba: 14 %). Tako velike spremembe gospodarsko-socialnih in narodnostnih razmer so bile na Slovenskem izjema.«⁹

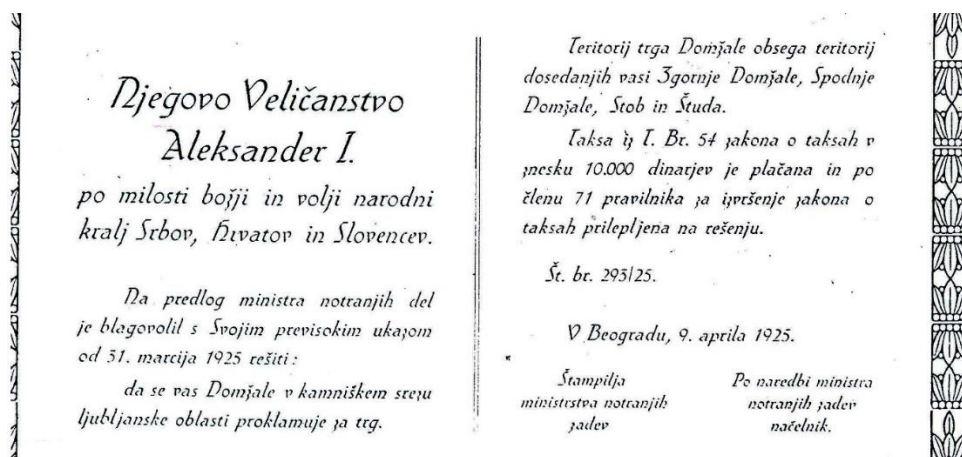
»Deželna vlada za Slovenijo je leta 1918 domžalski občinski odbor, v katerem so bili tudi nemški odborniki, razpustila in imenovala sosvet z regentom. **Od leta 1921 so bile nato vsake tri leta občinske volitve**, na katerih je bil liberalni politični tabor uspešnejši od katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS), tudi zaradi podpore močne stanovske organizacije obrtnikov. Po prizadevanjih občinskega odbora je leta 1921 začela v Domžalah delovati obrtno-nadaljevalna šola, nato pa še urad finančne kontrole z delokrogom v 18. sosednjih občinah. Občinski odbor, izvoljen leta 1924, je soglasno ugotovil, da Domžale po industrijski, obrtni in trgovinski razvitosti, bogatih družbenih dejavnostih ter kot sedež več medobčinskih ustanov zaslužijo povišanje v trg, saj tudi po številu prebivalstva presegajo bližnja stara trga Mengeš in Moravče. **Kralj Aleksander¹⁰ je odborovo utemeljeno prošnjo rešil aprila 1925 z ukazom o razglasitvi Domžal za trg.** O množičnih prireditvah v počastitev tega upravnega povišanja Domžal so obširno pisali vsi vodilni časniki in poudarili, da je le redko kateri kraj v Sloveniji doživel v zadnjih desetletjih tolikšen vsestranski napredek kot Domžale.«¹¹

⁸ Neža Lužan: Demografija umirajočih poklicev/študija primera iz Slovenije, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2010, str. 4.

⁹ Miroslav Stiplovšek: Upravni razvoj domžalske občine 1849 – 1995, Pogled v domžalsko preteklost, Slamnik, letnik LX, št. 1, januar 2020, str. 28.

¹⁰ »Aleksander Karađorđević, jugoslovanski kralj (1888–1934). Med prvo svetovno vojno je bil vrhovni poveljnik srbske vojske. Kot regent je državo vodil od leta 1918, kralj pa je postal leta 1921. Podpiral je državni centralizem in unitarizem. Leta 1922 se je poročil z romunsko princeso Marijo. Leta 1929 je uvedel osebno diktaturo. Atentat nanj v Marselliu je leta 1934 uspešno izvedel makedonski nacionalist s pomočjo hrvaških ustašev.« Jelka Miranda Razpotnik, Damjan Snoj: Raziskujem preteklost, učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokkus Klett, 2017, str. 90.

¹¹ Miroslav Stiplovšek: Upravni razvoj domžalske občine 1849 – 1995, Pogled v domžalsko preteklost, Slamnik, letnik LX, št. 1, januar 2020, str. 28.

Slika 1: Ukaz kralja Aleksandra I., spodnji del naslovnice časopisa Domžalec, 23. julij 1925, str. 1.

Zgodovinsko ozadje med obema svetovnima vojnama

»Gospodarski položaj posameznih delov Kraljevine SHS¹² je bil zelo različen. Slovenija, deli Hrvaške in Bosne ter Vojvodine (ki so bili prej del Avstro-Ogrske), so bili gospodarsko razvitejši del kot preostali deli Kraljevine SHS. **Velika gospodarska kriza (1929)** je položaj kmetov še poslabšala. Večina kmetov ni zmogla več vračati svojih dolgov. Množično so začeli zapuščati svoje kmetije in iskali delo v mestih ali pa so se izseljevali v tujino. /.../ **Ob vstopu v Kraljevino SHS je bilo na Slovenskem že precej modernih industrijskih obratov.** /.../ Zaradi novega trga v drugih jugoslovanskih, balkanskih in bližnje-vzhodnih deželah so v Sloveniji začeli pospešeno graditi in modernizirati industrijo. Velik razmah so doživele predvsem lesna, kovinarska in tekstilna industrija. /.../ Velika ovira za hitrejši razvoj gospodarstva je bilo pomanjkanje kapitala. Kolikor pa ga je bilo, je bil večinoma v rokah tujcev. Tujci so bili latniki številnih podjetij in bank. **Dobro je bila razvita tudi trgovina, najbolj v okolici industrijskih središč.** Svetovna gospodarska kriza 1929 je slovensko trgovino močno prizadela. **Mel letoma 1931 in 1937 je propadla tretjina trgovin.** Klub kasnejšemu okrevanju gospodarstva si trgovina do začetka druge svetovne vojne ni opomogla.«¹³

»Izvoljeni trški odbor so oblasti po uvedbi kraljeve diktature leta 1929 nadomestile z imenovanjem novih odbornikov predvsem iz liberalnega političnega tabora, ki je po novi nedemokratski volilni zakonodaji leta 1933 zmagal na občinskih volitvah. Po zmagi na volitvah leta 1936 je prevzel vodenje domžalske občine katoliški politični tabor. /.../ **Domžalsko območje je v obdobju med vojnama doživelo velike gospodarsko-socialne spremembe.** Med prvo svetovno vojno (1914–1918) se je začelo propadanje slamnikarske industrije, ki je bilo končano med veliko gospodarsko krizo v prvi polovici tridesetih let. **Vzporedno pa je v Domžalah in okoliških krajih do začetka druge svetovne vojne nastalo okoli 20 tovarn kar osmih industrijskih panog,** v katerih je bilo zaposlenih nad 1700 delavcev. Na ožjem domžalskem območju se je tedaj že več kot polovica prebivalcev preživljala

¹² »29. oktobra 1918 je bila v Ljubljani razglašena **Država Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS)**. Zaradi težav, s katerimi se je soočala, so se njeni voditelji vse bolj zavzemali za povezavo s Kraljevino Srbijo. Srbski princ, regent Aleksander Karađorđević, je v Beogradu 1. decembra 1918 razglasil združitev Države SHS in Kraljevine Srbije (ki se je pred tem združila s Kraljevino Črna gora) v novo državo, **Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev**. Bila je gospodarsko, versko in kulturno raznolika država. Ustava je uzakonila: dedno nasledstvo dinastije Karađorđević, delitev oblasti med parlament, vladno in kralja, centralizem in unitarizem.« Jelka Miranda Razpotnik, Damjan Snoj: Raziskujem preteklost, učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokkus Klett, 2017, str. 84, 87, 88.

¹³ Jelka Miranda Razpotnik, Damjan Snoj: Raziskujem preteklost, učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokkus Klett, 2017, str. 92-93.

z zaposlitvijo v industriji, obrti in trgovini.« Uspešen gospodarski razvoj je prekinila nemška okupacija aprila 1941, ko je vodenje občinske uprave v Domžalah prevzel nemški komisar. Po koncu vojne je razvoj potekal na novih temeljih socialističnega gospodarstva in odnosov, s čemer so bila povezana vsa področja družbenega razvoja.¹⁴

»Poklicni sektorji so razdeljeni na primarne, sekundarne in terciarne poklice oz. na kmetijske, industrijske in storitvene dejavnosti. Upadanje v kmetijskih poklicih se je začelo že pred začetkom 20. stoletja. Leta 1910 je bilo v kmetijstvu zaposlenih 66 %, v industriji 12 % in storitveni dejavnosti 20 % ljudi. V 30. letih je padla zaposlenost v primarni dejavnosti na 61 %, v sekundarni je narasla na 21 % in terciarni na 18 %. Iz kmetijstva so se ljudje preusmerili v obrtno-industrijske poklice. **Trend upadanja kmetijstva** se je nadaljeval do leta 1940, ko je prišel na 50 %, do leta 1975 pa padel na 25 %. V desetih letih se je ta odstotek še prepolovil. Leta 2002 jih je tako v kmetijstvu samo še 3 %. **Sekundarni sektor je dosegel višek leta 1971 (32 %)**, nato je začel upadati, leta 1991 na 27 % in leta 2002 na 26 %. **Terciarni sektor** je leta 1971 pokrival že 40 %. Od 80. do 90. let 20. stoletja ni bilo razlike, **do leta 2002 pa se je dvignil na 76 %**. Zanimivo je, da je imela Slovenija že leta 1931 v terciarnem sektorju 32 % zaposlenih, Jugoslavija pa je ta odstotek dosegla šele leta 1971, ko je bila Slovenija že pri 40 %.¹⁵

2 PRIMERJAVA GOSPODARSKIH DEJAVNOSTI V DOMŽALAH PRED 80. LETI IN DANES

V raziskovalnem delu sva najprej zbrali podatke iz časopisa *Domžalec* iz leta 1925, nato sva pregledali *Podrobni seznam industrije, trgovine in obrti v Dravski banovini*¹⁶ kraljevine Jugoslavije iz leta 1933 in Bernikovo drugo knjigo z naslovom *Zgodovina Fare Domžale* iz leta 1939. Na koncu sva pridobili podatke o današnjih obratih s spletnega iskalnika bizi.si. Kaj je bizi.si? Takole se predstavlja na spletu: »Bizi.si je poslovni asistent, ki vam pomaga pri vaših poslovnih odločitvah, saj so vse pomembne informacije o poslovnih subjektih zbrane na enem mestu. Zbrane so vse pomembne informacije iz poslovnega registra, kontaktni podatki, najnovejše finančne ter vse ostale pomembne informacije. V bizi smo združili informacije iz vseh drugih naših portalov: Telefonskega imenika Slovenija, Najdi.si ter Siol planet, kjer vsakodnevno objavljamo novice iz poslovnega sveta. Omogoča preprosto iskanje poslovnih subjektov po mnogo kriterijih, ...«¹⁷

2.1 PREGLED ČASOPISA DOMŽALEC IZ LETA 1925

Trg Domžale je nastal leta 1925 z združitvijo štirih vasi (Zgornje in Spodnje Domžale, Študa, Stob). V počastitev razglasitve Domžal za trg so istega leta izšle tri številke časopisa Domžalec

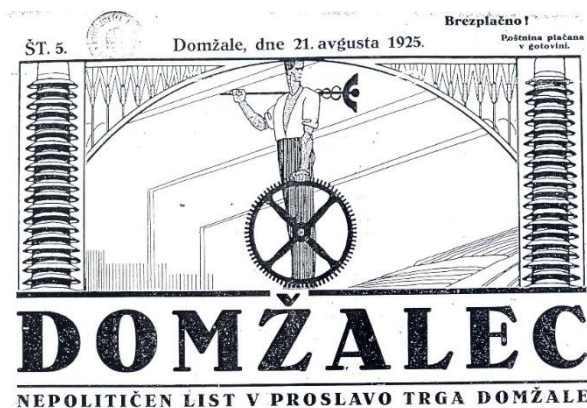
¹⁴ Miroslav Stiplovšek: Upravni razvoj domžalske občine 1849 – 1995, Pogled v domžalsko preteklost, Slamnik, letnik LX, št. 1, januar 2020, str. 28

¹⁵ Monika Kokalj Kočevar, 2019, str. 9.

¹⁶ 6. januarja 1929 se je začelo novo politično obdobje – obdobje kraljeve diktature. »Država se je preimenovala v **Kraljevino Jugoslavijo** in se upravno razdelila na **9 banovin**, ki so se večinoma imenovala po rekah in katerih meje niso potekale po nacionalnih mejah. Slovensko ozemlje je bilo vključeno v **Dravsko banovino** s sedežem v Ljubljani.« Jelka Miranda Razpotnik, Damjan Snoj: Raziskujem preteklost, učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokkus Klett, 2017, str. 90.

¹⁷ Kaj je bizi.si? <https://www.bizi.si/informacije/pogosta-vprasanja/#A1>, 30. 1. 2020.

(23. julija, 28. julija in 21. avgusta). Vse tri številke sva natančno pregledali in iz besedila in oglasov izpisali gospodarske obrate, ki so bili v njih omenjeni.

Slika 2: Zgornja polovica naslovne strani Domžalca 21. avgusta 1925. Skladovnice slamnikov na levi in desni strani simbolizirajo slamnikarsko dejavnost, ki je bila v tem obdobju značilna za Domžale.

Iz časopisa Domžalec¹⁸ z dne 23. 7. 1925, str. 2, je posebej zanimivo naslednje besedilo: »Kaj so danes Domžale?

1. **Največji trg za proizvodnjo slamnikov v celi naši državi**, cela vrsta tvornic – in to starih in izvrstno urejenih, katerih mnoge imajo svetovno ime – izdelujejo v Domžalah moške, kakor tudi najelegantnejše ženske slamnike. Naj jih naštejemo kar po abecednem redu, ker so nam vse enako pri srcu: **Cerar Franc**, d. z o. z., Stob 50; **Kurzthaler bratje**, Zg. Domžale 2; **Ladstätter Peter in sinovi**, Zg. Domžale 42; **Maček Valentin**, Zg. Domžale 124; **Mazovec Franc**, Zg. Domžale 4; **Mellitzer, Kleinlercher & Co.**, Sp. Domžale 30; **Oberwalder Jakob & Co.**, Zg. Domžale 24; **Oberwalder bratje**, Zg. Domžale 30; **Oberwalder Tomaž & Co.**, Zg. Domžale 29; **Škrabar Alojz**, Zg. Domžale 65.

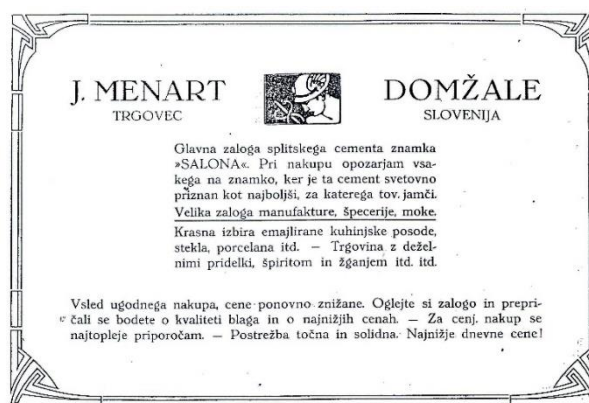
Slika 3: Oglasa za tovarno slamnikov in parno žago ter lesno trgovino, časopis Domžalec, 23. julij 1925, str. 6.

¹⁸ Domžalec, Nepolitičen list v proslavo trga Domžale, št. 1, Domžale, 23. julija 1925, Izdal propagandni odbor v proslavo trga Domžale, urednik I. Stenovec, Domžale, Oblastem odgovorni urednik J. Menart, Domžale, Tisk: Josip Krmpotić, Vir-Domžale. str. 2.

2. **Središče cele vrste drugih kar najbolj vpeljanih industrijskih podjetij.** To so: *Bistra, kovinska in lesna industrija*, družba z omejeno zavezo, Zg. Domžale 34; *Adamič Josip, mehanična vrvarna*, Zg. Domžale 25; *Beno Elija, valjčni mlin in žaga*, Študa 24; *Bertoncelj Pavel, valjčni mlin*, Sp. Domžale 55; *Kuralt Ivan, valjčni mlin*, Zg. Domžale 31 in 19; *Mihelčič Franc, valjčni mlin*, Študa 26; *Skok Anton, elektrarna in žaga*, Zg. Domžale 143; *Rus Franc, parna žaga*, Zg. Domžale 152; *Gabrič Ivan, žaga*, Zg. Domžale 36.
3. **Sedež podjetne trgovine vseh vrst.** Kdo ne pozna Domžalskih **trgovcev s konji!** Le poslušaj, koliko jih je: *Habjan Franc*, Stob 27; *Habjan Anton*, Sp. Domžale 14; *Habjan Valentin*, Stob 12; *Habjan Vincenc*, Zg. Domžale 35; *Habjan Vinko*, Zg. Domžale 101; *Osolin Mihael*, Zg. Domžale 146. **Vinsko trgovino** imata: *Müller Anton*, oče, Sp. Domžale 59; *Müller Anton*, sin, Stob 37.¹⁹

Časopis Domžalec z dne 23. 7. 1925 je opremljen s številnimi **oglasi**, ki sva jih izpisali.

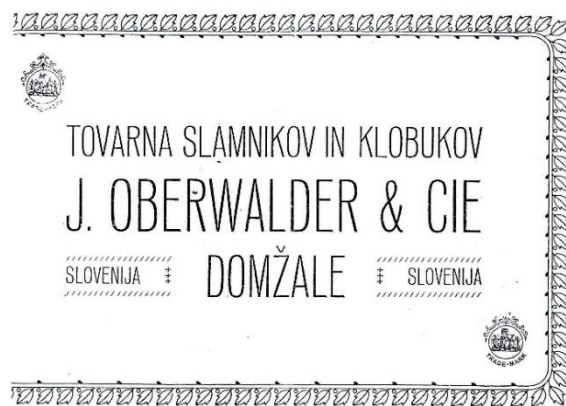
- »Glavna zaloga splitskega cementa znamka salona, svetovno priznan cement, krasna izbira emajlirane kuhinjske posode, stekla, porcelana itd. - trgovina z deželnimi pridelki, špiritom in žganjem itd. J. Menart, Domžale, Slovenija.

Slika 4: Oglas trgovca J. Menarta, Časopis Domžalec, 23. julij 1925, str. 4.

- Franc Majdič, Vir-Domžale, valjčni mlin na paro in turbino, priporoča svoje prvovrstne mlevske izdelke vseh žita, parna žaga.
- Tovarna slamnikov in klobukov, J. Oberwalder in CIE, Domžale, Slovenija.

¹⁹ Domžalec, Nepolitičen list v proslavo trga Domžale, št. 1, založil in izdal Propagandni odbor v proslavo trga Domžale, urednik J. Stenovec Domžale, oblastem odgovoren urednik J. Menart Domžale, tisk Josip Krmpotič Vir-Domžale, Domžale, 23. julij 1925, str. 3-8.

Slika 5: Oglas tovarne Jakoba Oberwalderja, časopis Domžalec, 23. julij 1925, str. 5.

- Kupuje fižol po najvišji dnevni ceni, A. Pavli, sv. Petra c. 38, nakup in prodaja vseh vrst deželnihi pridelkov. Stalna zaloga pšenice in pšenične moke.
- Vincent Habjan, Domžale 35. Gostilna. Trgovina z govejo živino in konji.
- Josip Kuralt, trgovina z moko in deželnimi pridelki na debelo izdelovanje sodavice in pokalice, Domžale.
- Volneno in platneno blago, galanterija, klobuki, dežniki, perilo, špecerijsko in kolonijalno blago nudi že daleč naokrog znana velika nova trgovina, M. Repič, Domžale.

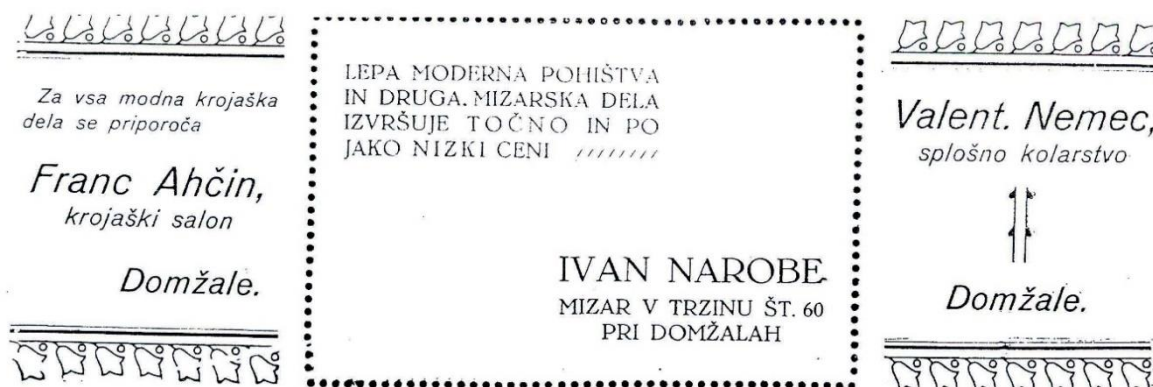
Slika 6: Oglas za trgovini Josipa Kuralta in M. Repiča, časopis Domžalec, 23. julij 1925, str. 6.

- Matija Ravnikar, tovarna slamnikov, Domžale, Slovenija.
- Josip J. Rus in drug, parna žaga in lesna trgovina, Domžale, Slovenija.
- Romana Ložar, Domžale, trgovina špecerijskega, kolonijalnega in manufakturnega blaga.
- Franc Vojska, slikar v Domžalah, prevzema vsa slikarska in pleskarska dela.
- Stavbeno podjetje Ivan Sršen, Domžale, izvršuje vsa v stavbeno stroko spadajoča dela. Nadtalne stavbe vseh vrst, vzdava turbin, gradi vodovodne naprave, tovarniška poslopja, pekarnice in visoke dimnike - specijalne opečene in betonske votle stene s 40 % prihranka pri materialu. Železobetonski stropi in mostovi itd.
- Dvakrat na dan sveže pecivo, pri Ivanu Kraljič-u pekovskem mojstru, Domžale
- Vincent Habjan, Domžale 35. Gostilna. Trgovina z govejo živino in konji.

Slika 7: Oglasi za modno krojaštvo, brivski salon, mehanično delavnico in podobarja, časopis Domžalec, 23. julij 1925, str. 7.

- Jože Rape, modno krojaštvo Domžale, trgovina manufaktura.
- Brivski salon Ilko Petković, Domžale.
- Alojz Cerar, ključavničar in mehanična delavnica, Domžale. Prodaja in popravlja kolesa in šiviljske stroje prevzema prenavljanje koles, lakiranje v peči.
- D. Hrovat, podobar, Domžale.

Slika 8: Oglas za krojaški salon in splošno kolarstvo, časopis Domžalec, 23. julij 1925, str. 8.

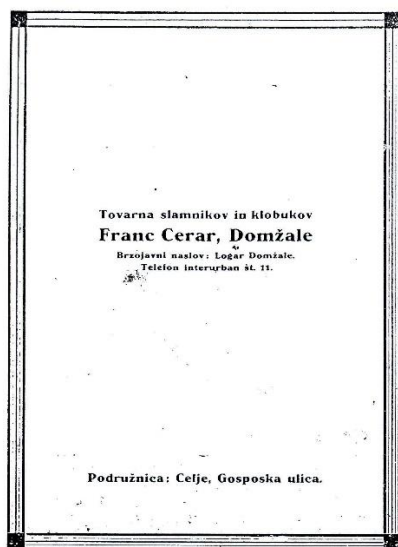
- Franc Ahčin, krojaški salon, Domžale.
- Valentin Nemec, splošno kolarstvo, Domžale.
- Restavracija Nova pošta, Franc Oset, restavrater.
- Andrej Kovač, mesar, Domžale.
- Jakob Flis, trgovina špecarijskega in kolonijalnega blaga, Stob-Domžale.
- Tovarna slamnikov in klobukov Franc Cerar, Logar Domžale.²⁰

V časopisu Domžalec z dne 21. 8. 1925 pa sta samo dva oglasa:

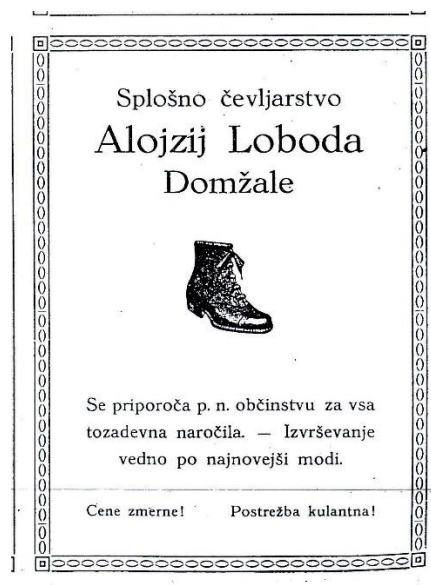
- »Splošno čevljarstvo Alojzij Loboda, Domžale. Se priporoča p. n. občinstvu za vsa tozadevna naročila. Izvrševanje vedno po najnovejši modi. Cene zmerne. Postrežba kulantna!

²⁰ Domžalec, 23. julij 1925, str. 3-8.

- Tiskarna, knjigoveznica, rastrirnica, kartonažna tovarna in papirna industrija na veliko in malo, Josip Krmpotić, Vir-Domžale-Ljubljana, posredovalna pisarna za naročila v Ljubljani: skladišče Balkan Dunajska cesta 33.«²¹

Slika 9: Oglas za Cerarjevo tovarno slamnikov in klobukov, časopis Domžalec, 23. julij 1925, str. 11.

Slika 10: Oglas za splošno čevljarstvo, časopis Domžalec, 21. avgust 1925, str. 8.

Poleg tega je v tej številki na strani 8 še naslednje besedilo: »Na letošnjem ljubljanskem velesejmu bodo razstavili svoje izdelke naši oglaševalci.« V nadaljevanju je naštetih več oglaševalcev, med katerimi so iz Domžal naslednji:

- Mali Martin, Domžale, sedlarstvo, vozovi, ličanje, tapetništvo.
- Adamič Josip, Domžale, vrvarna.
- »Bistra« Domžale, kovinska industrija.
- Cerar Franc, Domžale, tovarna slamnikov in klobukov.«²²

2.2 GOSPODARSKE DEJAVNOSTI V DRAVSKI BANOVINI LETA 1933

Na spletni strani Knjižnice Domžale, v njeni domoznanski zbirki, je na voljo pisni vir iz leta 1933 z naslovom *Podrobni seznam industrije, trgovine in obrti v Dravski banovini kraljevine Jugoslavije*.²³ V tej knjigi so navedeni tudi podatki o obratih v Domžalah, ki sva jih izpisali.

»**Mlini:** Moka. Mehi. *Bertoncelj Pavel*, Domžale. Valjčni mlin; *Kuralt Ivan*, Domžale. I Valjčni mlin; *Avtomatični valjčni mlin »Danica«*. Domžale.

Slamnikarstvo: *Oberwalder Tomaž*, Domžale, Industrijska cesta št. 29. Dravska banovina. Specijalna tovarna za izdelovanje damskih slamnikov v najnovejših in najmodernejših oblikah;

²¹ Domžalec, Nepolitičen list v proslavo trga Domžale, št. 5, založil in izdal Propagandni odbor v proslavo trga Domžale, urednik J. Stenovec Domžale, oblastem odgovoren urednik J. Menart Domžale, tisk Josip Krmpotić Vir-Domžale, Domžale, 21. avgust 1925, str. 8.

²² Domžalec, 21. avgust 1925, str. 8.

²³ Podrobni seznam industrije, trgovine in obrti v Dravski banovini kraljevine Jugoslavije, Detail-Verzeichnis der Industrie, des Handels und Gewerbes, 1933. Izdalo in založilo: Uredništvo Adresarja in drugih strokovnih knjig za Dravsko banovino. Ivan Trelc, Domžale-Ljubljana.

Tovarne klobukov in slamnikov, Ladstaetter, Kurzthaler, Oberwalder, Stemberger, družba z o. z., Domžale. Izdelovanje klobukov in slamnikov vseh vrst.

Sedlar in jermenar: *Osolin Mihael, sedlar in jermenar, Domžale, Dravska banovina. I. Kranjska tovarna in izdelovalnica bičev. Sedlarstvo in jermenarstvo. Izdelovanje vsevrstne konjske opreme za tovarno in luksuzno vprego.*

Peščene jame: *Osolin Mihael, Domžale. Špecijalni pesek, kremenčev pesek, kremen in mivka za livarne in oblikovanje. Lastnik peščenih jam v Moravčah in Domžalah v Dravski banovini.*

Šivilja: *Košič Terezija, šivilja. Domžale, Rojska cesta št. 25. Izdelovanje predpasnikov.*

Barve, laki: *Marx Ljudevit, tovarna lakov d. d., Domžale pri Ljubljani. »Marxlak«. Tovarna lakov in firneža.*

Elektrika: *Perčinlič Franc, elektromehanično in konc. elektrotehnično podjetje, Ljubljana-Domžale. Podružnica: Domžale. Žarnice, okovi, sklepara, Bergmanove cevi, vsake dimenzije in vseh vrst žic, kakor tudi najboljše električne motorje, likalnike itd. Izvršuje elektrotehnične inštalacije.«²⁴*

2.3 PRIMERJAVA GOSPODARSKIH OBRATOV LETA 1939 IN 2019

Meniva, da podatki za leto 1925 v časopisu Domžalec niso popolni, saj so obrati omenjeni v različnih prispevkih ali pa v oglasih. Ni pa preglednega seznama obratov, zato podatke za leto 1925 primerjava le informativno, z zavedanjem, da niso popolni.

Domžalski župnik Franc Bernik pa je v svoji knjigi *Zgodovina Fare Domžale* (druga knjiga), ki je izšla leta 1939, sistematično navedel vse gospodarske panoge v Fari Domžale, razen kmetijstva. Podatke za naselje Depala vas, ki je tudi spadala v Fari Domžale, seveda nisva upoštevali. Bernik piše takole: »Glede zemlje in pridelkov zemlje se razmere v tej kratki dobi od leta 1923²⁵ bistveno niso spremenile. Le posestniki zemlje so se marsikje menjali, kar je bilo že na drugem kraju natančneje obrazloženo. Nastale so **nove tovarne**, ki so že v kratkem času pokazale veliko življenjske sile. Tudi **obrt in trgovina** sta se – marsikje s povsem novimi močmi – navzlic vsem težavam že krepko razmahnila.«²⁶

Podatki o gospodarskih obratih v Bernikovi knjigi iz leta 1939 so nama bili zaradi vsega povedanega osnova za primerjavo gospodarskih obratov. Podatke za leto 2019 pa sva poiskali na spletni strani bizi.si tako, da sva prešteli obrate v Domžalah po posameznih gospodarskih dejavnostih.

V primerjavi gospodarskih obratov leta 1939 in 2019 ločiva:

- izumrle gospodarske dejavnosti,

²⁴ Podrobni seznam industrije, trgovine in obrti v Dravski banovini kraljevine Jugoslavije, Detail-Verzeichniss der Industrie, des Handels und Gewerbes, 1933. Izdalo in založilo: Uredništvo Adresarja in drugih strokovnih knjig za Dravsko banovino. Ivan Trelc, Domžale-Ljubljana.

²⁵ Svojo prvo knjigo *Zgodovina Fare Domžale* je Franc Bernik izdal leta 1923.

²⁶ Franc Bernik, *Zgodovina Fare Domžale*, druga knjiga, samozaložba. Natisnila Misijska tiskarna v Grobljah, 1939, str. 277.

- dejavnosti, pri katerih se je število obratov zmanjšalo ali je ostalo enako, kot pred 80-imi leti,
- dejavnosti, pri katerih se je število povečalo.

Novih dejavnosti, ki so v tem obdobju nastali in jih leta 1939 še ni bilo, v tej primerjavi nisva ugotavljali.

Izumrle gospodarske dejavnosti v Domžalah leta 2019 v primerjavi z letoma 1925 in 1939

<i>Gospodarska dejavnost/obrt</i>	<i>1925*</i>	<i>1939</i>	<i>2019</i>
slamnikarske tovarne/delavnice	11	9	0
mlini	4	4	0
kovaštvo	4	4	0
kolarstvo	2	3	0
kemične tovarne	0	2	0
sodavičarstvo	2	2	0
javna tehnična	0	2	0
tovarne usnjenih izdelkov	0	1	0
kovinska in lesna industrija	1	0	0
cementna obrt	1	1	0
dežnikarstvo	0	1	0
klobučarstvo	0	1	0
avtoličarstvo	0	1	0
žganjarne	2	0	0
izkuhe	1	0	0
vinotoč	5	0	0

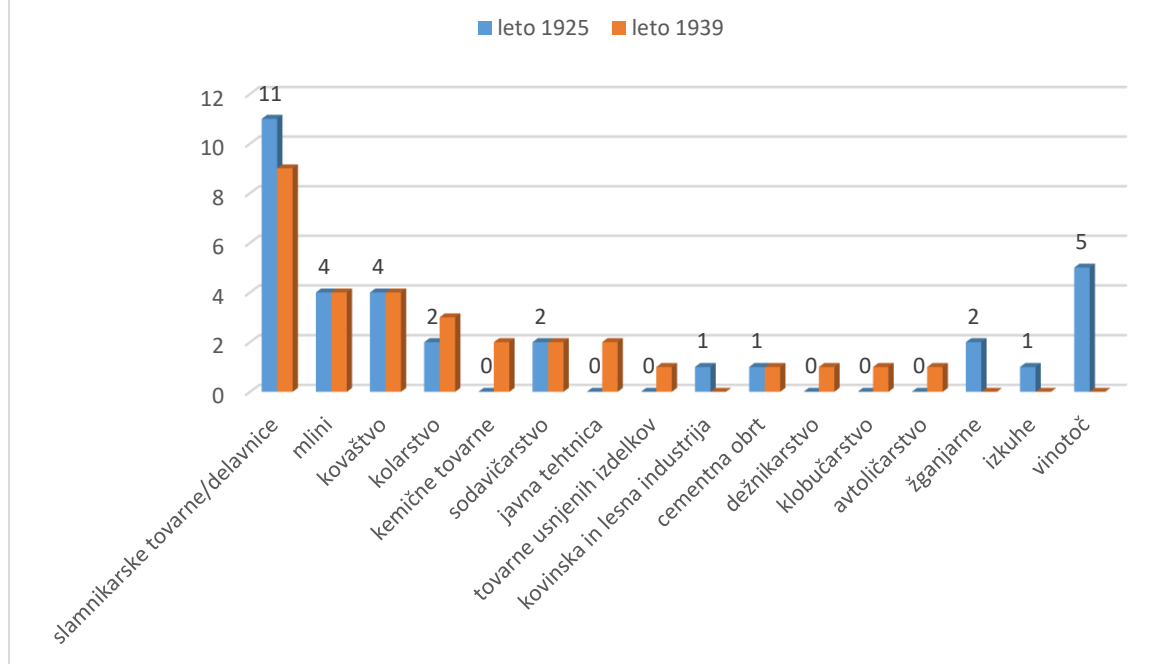
*podatki niso popolni.

Dejavnosti, ki so v zadnjih 80-ih letih izumrle, so predvsem: slamnikarske tovarne in delavnice, mlini, kovaški obrati, kolarske delavnice (za izdelovanje lesenih koles in vozov), sodavičarstvo, javne tehnice, dežnikarstvo, klobučarstvo in tovarna usnjenih izdelkov (Toko Domžale). Nekaterе dejavnosti pa so se preselile na obrobje mesta in v okoliške kraje, npr. kemična tovarna Helios (Količevo), cementna obrt in avtoličarstvo.

Slamnikarstvo in mlinarstvo, deloma pa tudi kovaštvo in kolarstvo so bile nekoč pogoste gospodarske dejavnosti na območju Domžal. Poleg naštetih sta izumrli še sedlarska obrt in brivska dejavnost. Podatki za sedlarsko obrt so bili leta 1939 prikazani skupaj s tapetništvom, ki se je ohranilo do danes. Podobno so bili podatki za brivsko dejavnost prikazani skupaj s frizersko obrtjo. Razloge za izumrtje vseh teh dejavnosti lahko iščemo v tehnološkem razvoju, drugačni organizaciji dela in v spremenjenem načinu življenja ter s tem v drugačnih potrebah ljudi.

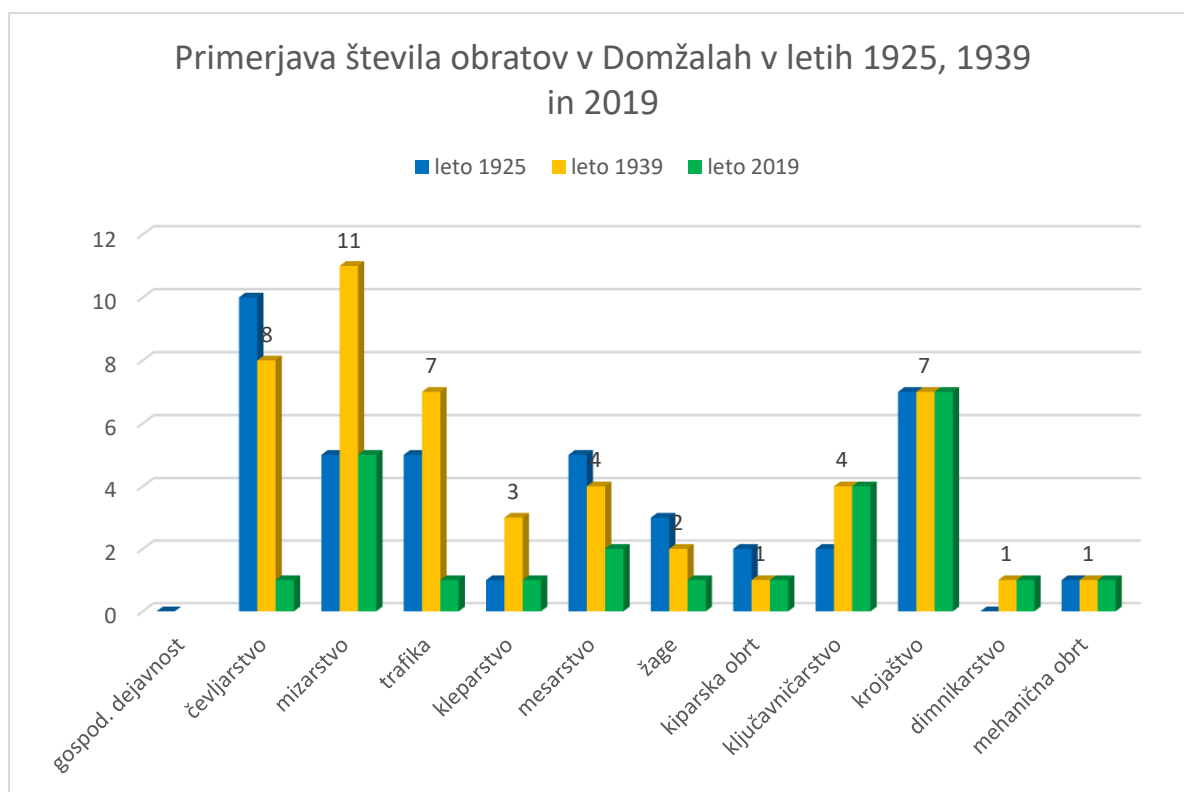
Če izumrle gospodarske dejavnosti primerjamo z razpoložljivimi podatki za leto 1925, ugotovimo, da so bile slamnikarske delavnice in tovarne, žganjarne in vinotoči 14 let pred letom 1939 številčnejše, mlinov in kovačij pa je bilo enako kot leta 1939. Po drugi strani leta 1925 v Domžalah ni bilo kemične in usnjarske tovarne, dežnikarstva, avtoličarstva in javne tehnice. Klobučarstvo, ki je leta 1939 prikazano posebej, pa je bilo verjetno združeno s slamnikarstvom.

Primerjava števila obratov v Domžalah leta 1925 in 1939

Zmanjšanje števila obratov ali enako število obratov v Domžalah leta 2019 v primerjavi z leti 1925 in 1939

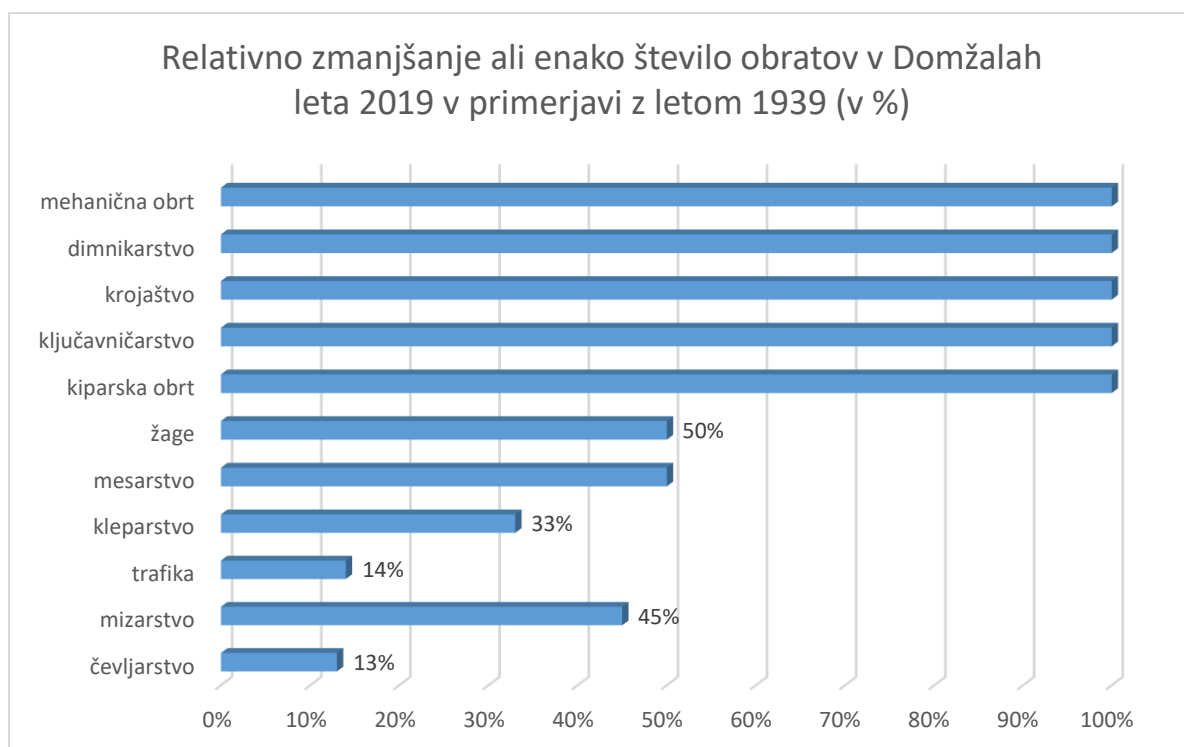
Leto/ gospod. dejavnost	1925	1939	2019	Razlika v št. obratov 1939/2019	Odstotek glede na 1939
čevljarstvo	10	8	1	-7	13 %
mizarstvo	5	11	5	-6	45 %
trafika	5	7	1	-6	14 %
kleparstvo	1	3	1	-2	33 %
mesarstvo	5	4	2	-2	50 %
žage	3	2	1	-1	50 %
kiparska obrt	2	1	1	enako	100 %
ključavničarstvo	2	4	4	enako	100 %
krojaštvo	7	7	7	enako	100 %
dimnikarstvo	0	1	1	enako	100 %
mehanična obrt	1	1	1	enako	100 %

Kljub zgoščanju prebivalstva v Domžalah, ki so se v tem obdobju iz nekdanjega trga razvile v mestno naselje s številnimi središčnimi funkcijami, nekatere dejavnosti niso povečale števila obratov v primerjavi z letom 1939. Manj je danes predvsem čevljarških in kleparških obratov, trafik, žag, mesarstva in mizarstva. Razloge za zmanjšanje teh dejavnosti lahko prav tako iščemo v tehnološkem razvoju (npr. za čevljarstvo) in drugačni organizaciji dela (npr. za trafike in mesarstvo), nekatere dejavnosti pa so se preselile iz mesta v okoliška urbanizirana naselja.

Leta 1939 pogosti čevljarški obrati so se danes ohranili le še z eno čevljarско delavnico, ki pa ni več proizvodni obrat, pač pa storitvena dejavnost za popraviljanje čevljev. Mizarske delavnice so se prepolovile, mogoče tudi zato, ker so jih preselili v okoliške kraje, kar velja tudi za žage. Nekoč pogostejše so bile trafike (7), danes je v Domžalah le ena specializirana trgovina na drobno s časopisi in revijami na Kolodvorski cesti 11. Zaradi spremenjene organizacije jih več deluje v okviru trgovskih centrov, npr. v sklopu Mercatorjevega trgovskega centra. Enako velja tudi za mesarije.

Enako število obratov, kot leta 1939, sva danes našli za krojaško, ključavničarsko, mehanično, kiparsko in dimnikarsko obrt. Če krojaško obrt združimo s šiviljstvom, ugotovimo, je bilo teh obratov leta 1939 13, danes pa jih je 17. Ocenjujemo, da gre pri kiparstvu in dimnikarstvu za dejavnosti, ki so redke in jih na nekem območju ne potrebujemo veliko. Mogoče se zaradi tega število teh obratov ni povečalo. Drugačni razlogi so pri ključavničarski in mehanični obrti. Ti obrati so v določeni meri še danes prisotni, vendar pa so se razvili tudi v okoliških krajih, podobno kot velja za mizarstvo in žage.

Kakor kaže zgornji graf, je bilo leta 2019 relativno zmanjšanje obratov leta največje v čevljarstvu (le še 13 %) in številu trafik (14 % glede na leto 1939), nato v kleparstvu in mizarstvu itd.

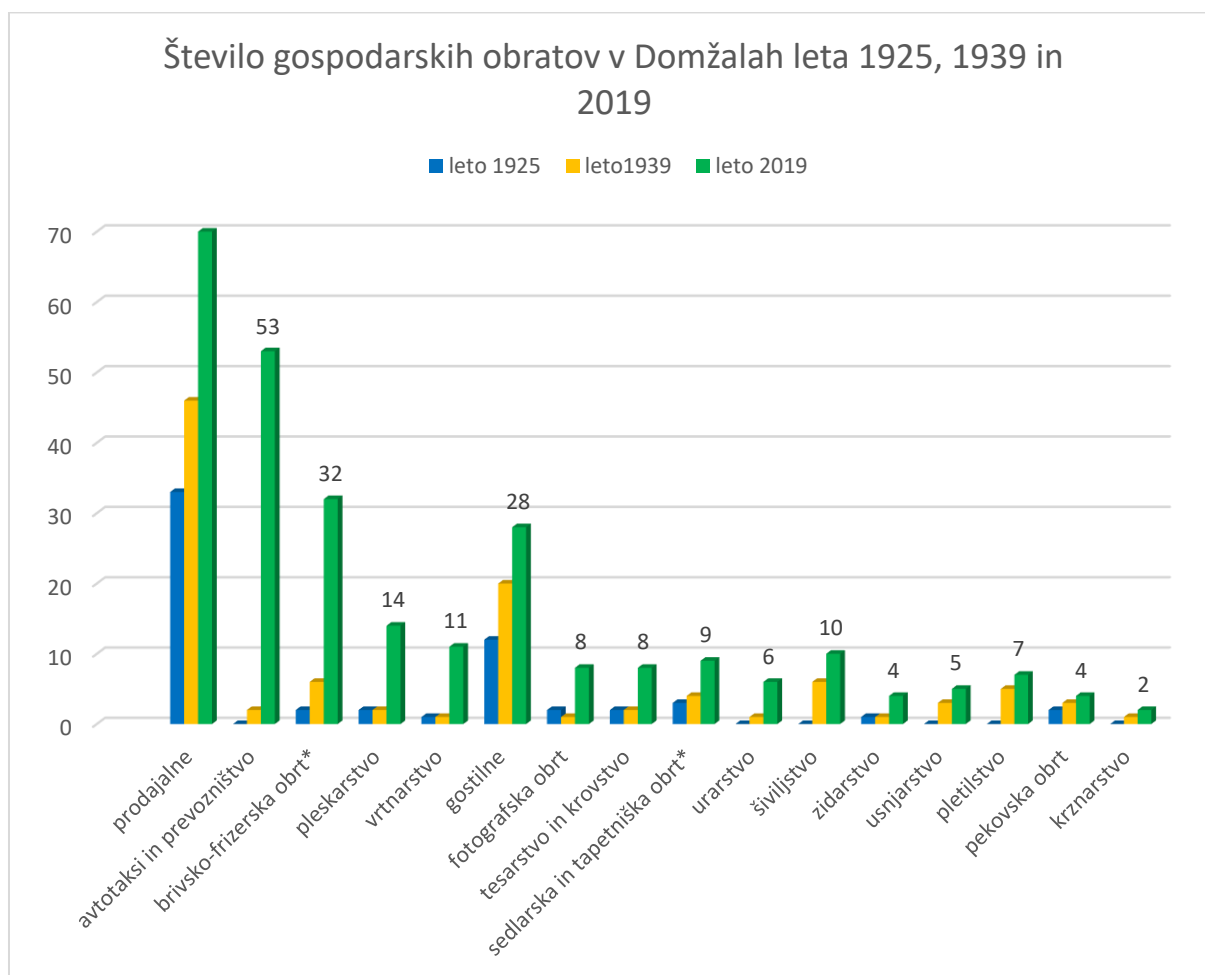
Če primerjava podatke še z letom 1925, ugotoviva, da je bilo čevljarstvo leta 1925 še številčnejše kot leta 1939. To je razumljivo, saj so bili čevljarji v tistem obdobju resnično proizvajalci čevljev in ne samo storitvena dejavnost, kot danes. Mizarjev, trafik in kleparjev je bilo enako kot danes in manj kot leta 1939. Več je bilo mesarjev in žag kot leta 1939 in danes. Pri gospodarskih dejavnostih, ki so danes enako številčne kot leta 1939, tudi leta 1925 ni bilo bistveno drugače, manj je bilo le ključavničarske obrti. Takrat očitno v Domžalah takrat še niso imeli svojega dimnikarja.

Povečanje števila obratov v Domžalah leta 2019 v primerjavi z leti 1925 in 1939

<i>Dejavnost/obrt</i>	<i>1925</i>	<i>1939</i>	<i>2019</i>	<i>Razlika v št. obratov 1939/2019</i>	<i>Odstotek glede na 1939</i>
prodajalne	33	46	358	+312	778 %
avtotaksi in prevoznitvo	0	2	53	+51	2650 %
brivsko-frizerska obrt*	2	6	32*	+26	533 %
pleskarstvo	2	2	14	+12	700 %
vrtnarstvo	1	1	11	+10	1100 %
gostilne	12	20	28	+8	140 %
fotografska obrt	2	1	8	+7	800 %
tesarstvo in krovstvo	2	2	8	+6	400 %
sedlarska in tapetniška obrt*	3	4	9*	+5	225 %
urarstvo	0	1	6	+5	600 %
šiviljstvo	0	6	10	+4	167 %

zidarstvo	1	1	4	+3	400 %
usnjarstvo	0	3	5	+2	167 %
pletilstvo	0	5	7	+2	140 %
pekovska obrt	2	3	4	+1	133 %
krznarstvo	0	1	2	+1	200 %

*brivska in sedlarska dejavnost sta izumrli. ** gre za tekstilne trgovine.

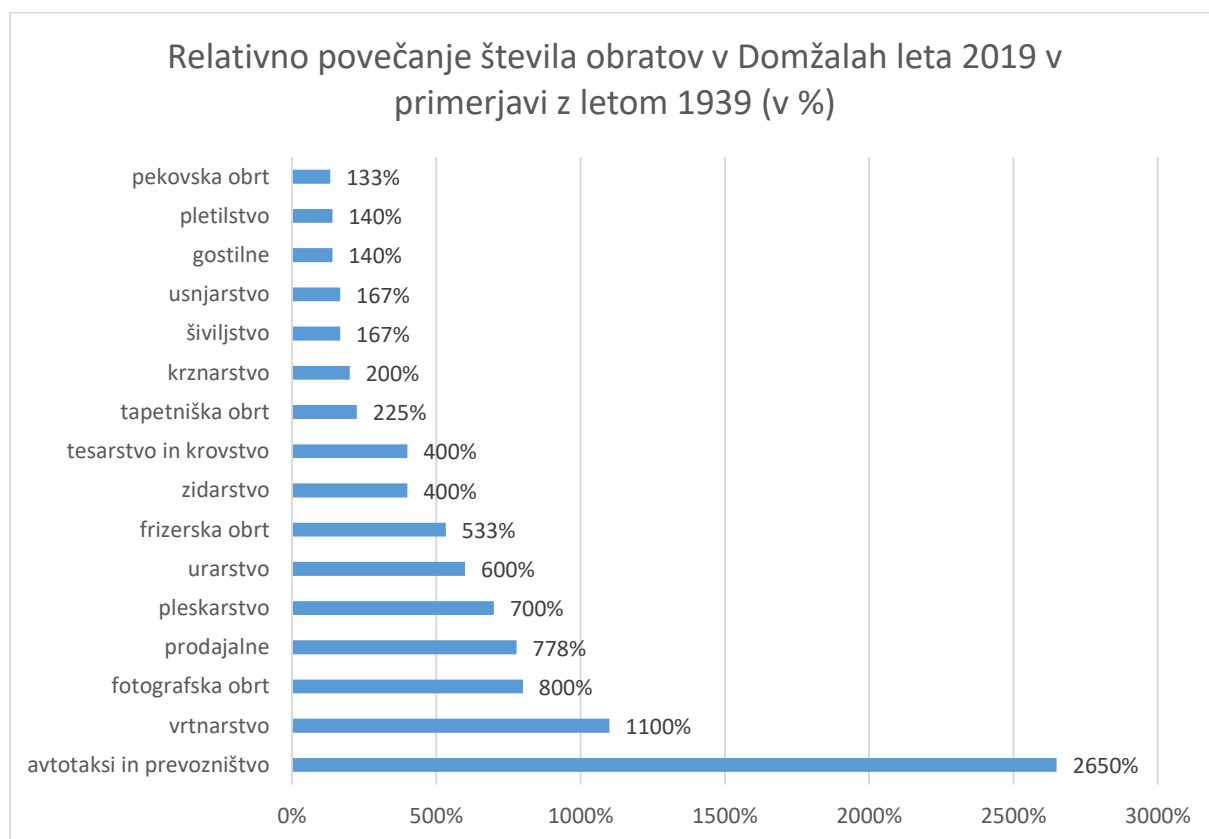
Opomba: Število prodajaln v letu 2019 ni realno prikazano, saj jih je bilo kar 358.

V primerjavi števila obratov v Domžalah leta 1939 in danes ugotavljava, da se je najbolj povečala trgovinska dejavnost, saj je bilo leta 1939 46 prodajaln, danes pa jih je 350 (304 več). Dejavnost, ki je v zadnjih 80-ih letih doživela veliko povečanje števila obratov, je tudi prevoznitvo in avtotaksi (danes 53 obratov, 51 več kot leta 1939). Močno se je povečalo število obratov frizerske obrti. Leta 1939 je bilo šest frizerskih salonov, danes pa jih je v Domžalah 32. Frizerski saloni so bili leta 1939 združeni z brivsko dejavnostjo, ki pa je nekaj desetletij zatem izumrla.

Leta 1939 redki dejavnosti pleskarstvo in vrtnarstvo sta danes pogostejši (12 pleskarskih in 11 vrtnarskih obratov), kar pomeni 12 oz. 10 več kot pred 80. leti. Gostilne so bile leta 1939 precej pogoste (20 obratov), a se število takih obratov do danes ni bistveno povečalo (z 20 na 28 obratov). Meniva pa, da vsi gostinski obrati niso navedeni, saj k tem niso štete kavarne (ki jih je danes 8), poleg tega pa obstajajo še manjše kavarne in bifeji v okviru drugih organizacij, ki

pa jih bizi.si ne navaja (npr. v okviru Kulturnega doma Franca Bernika Domžale, trgovskih centrov itd.).

Kakor prikazuje zgornja preglednica in graf, je danes nekaj več obratov tudi pri naslednjih dejavnostih: fotografske storitve, tesarstvo in krovstvo, tapetniška obrt (sedlarstvo je izumrlo), urarstvo, šiviljstvo, pletilstvo, zidarstvo, usnjarstvo, pekovska obrt in krznarstvo.

Čeprav se je število prodajaln najbolj povečalo, pa relativno povečanje glede na leto 1939 ni največje. V tem pogledu je na prvem mestu prevoznništvo (2650 %), nato pa fotografski obrati (1100 %). Prevoznika, danes mednje sodijo tudi avtotaksiji, sta bila leta 1939 le dva, leta 2019 pa 53. Vrtnar je bil leta 1939 le eden, danes pa jih je 11. Prav tako je bil leta 1939 v Domžalah le en fotograf, danes pa jih je osem. Šele na četrtem mestu po relativnem povečanju so prodajalne (778 %). Po relativnem povečanju prodajalnam sledi pleskarstvo (700 %), urarstvo (600 %), frizerska obrt (533 %), zidarstvo itd. Zanimivo je, da je pri gostilnah povečanje dokaj majhno (140 %), saj jih je bilo že leta 1939 v Domžalah 20 takšnih obratov, kot sva že omenili.

Kako razložiti opisano stanje? Zakaj so se povečale ravno te dejavnosti? To sta vprašanji, ki sta naju zanimali in na kateri lahko odgovoriva le z opazovanjem in sklepanjem. Vse obrate lahko ločimo na proizvodne, če ustvarjajo nek nov izdelek ali proizvod, in storitvene, ki prodajajo svoje storitve. Glede na to ugotavlja, da največji absolutni in relativni porast izkazujejo storitvene dejavnosti. To so tiste dejavnosti, v katerih je v zadnjem obdobju zaposlenih največ aktivnega prebivalstva v Sloveniji, kot sva omenili že v teoretičnem delu. Monika Kokalj Kočevar v svojem prispevku omenja, da je bilo leta 1971 v Sloveniji v terciarnih dejavnostih zaposlenega 40 % aktivnega prebivalstva, leta 2002 pa že 76 %. Neža Lužan v svojem diplomskem delu razlaga, da mehanizacija, avtomatika in robotika ter informacijska tehnologija nadomešča človekovo ročno delo. To velja predvsem za proizvodne dejavnosti, redkeje pa za storitvene dejavnosti, kjer je človekovo delo še vedno nenadomestljivo. Za prevoz še ni robotov,

ki bi sami vozili avtomobile, še vedno potrebujemo prodajalce (čeprav imamo samopostrežne blagajne), fotografe (čeprav jih potrebujemo vedno manj), frizerje in gostilničarje. Stroji še ne nadomeščajo zidarjev, pleskarjev, tesarjev in krovcev, čeprav se je tehnologija njihovega dela zaradi sodobnih naprav in pripomočkov spremenila.

2.4 SKLEPNE UGOTOVITVE PRIMERJAVE GOSPODARSKIH DEJAVNOSTI V DOMŽALAH V LETIH 1939 IN 2019

V primerjavi števila obratov leta 1939 in danes (decembra 2019) obrate lahko razdeliva v tri skupine:

- 1) **Nekoč pogoste dejavnosti, ki so do danes izumrle**, so: slamnikarstvo, mlini, kovaštvo in kolarstvo. Poleg teh danes v Domžalah ni več kemične tovarne, kovinske in lesne industrije, tovarne usnjenih izdelkov, sodavičarstva, žganjarn, javnih tehtnic, cementne obrti, avtoličarstva, dežnikarstva in klobučarstva. Izumrli sta tudi sedlarska obrt in brivska dejavnost. Podatki za sedlarsko obrt so bili leta 1939 prikazani skupaj s tapetništvom, ki se je ohranilo. Podobno so bili podatki za brivsko dejavnost prikazani skupaj s frizersko obrtjo, ki pa je v tem obdobju zabeležila precejšnjo rast (brez brivske dejavnosti). Razloge za izumrtje teh dejavnosti lahko iščemo v tehnološkem razvoju, drugačni organizaciji dela, v spremenjenem načinu življenja in drugačnih potrebah ljudi. Nekatere dejavnosti, kot je npr. cementna obrt in avtoličarstvo, so se preselile v urbanizirano okolico Domžal.

Ugotavljava, da so skoraj vse dejavnosti, ki so v zadnjih 80-ih letih izumrle, proizvodne dejavnosti, saj so proizvajale nove izdelke, izjema sta le javna tehtnica in avtoličarstvo. Verjetno pa avtoličarstvo ni izumrlo, ampak so se taki obrati le umaknili v okoliška naselja.

- 2) **Dejavnosti, v katerih se je število obratov zmanjšalo**, so: čevljarstvo, mizarstvo, trafike, kleparstvo, mesarstvo in žage. Razlogi za zmanjšanje števila teh obratov lahko iščemo v drugačni organizaciji (npr. trafike, mesarstvo), v spremenjeni tehnologiji (čevlje izdelujejo le še tovarne, čevljarji čevlje le še popravljajo). Nekatere dejavnosti pa so se preselile v okoliške kraje (žage, mizarske in kleparske delavnice itd.).

Število obratov se v 80-ih letih ni spremenilo pri kiparski obrti, ključavničarstvu, krojaštvu, dimnikarstvu in mehanični obrti. Nekatere od teh dejavnosti so redke, npr. kiparska obrt in dimnikarstvo, zato jih v nekem mestnem naselju ne potrebujemo veliko. Krojaštvo pa bi morali združiti s šiviljsko obrtjo. V tem primeru bi dobili leta 1939 13 takih obratov, leta 2019 pa 17, kar pomeni le rahlo povečanje - 131 %, kar je mogoče glede na povečanje števila prebivalcev v Domžalah zanemarljivo).

Večina obratov, ki so danes manj ali enako številčni, kot leta 1939, se prav tako uvršča med proizvodne dejavnosti (čevljarstvo, mizarstvo, žage, kiparska obrt, ključavničarstvo in krojaštvo). V storitvene dejavnosti uvrščamo le trafike, kjer gre za organizacijske spremembe (danes poslujejo v okviru trgovskih centrov), ter dimnikarstvo in mehanično obrt.

- 3) **Dejavnosti, ki so doživele veliko povečanje števila obratov**, so: avtotaksiji in prevoznništvo, vrtnarstvo, fotografska in frizerska obrt, prodajalne in gostinski obrati, pleskarstvo, zidarstvo, tesarstvo in krovstvo itd. To so skoraj izključno storitvene dejavnosti, ki jih je tehnološki razvoj do določene mere spremenil, ne more pa človeškega dela s stroji in avtomati v celoti nadomestiti.

Druga opažanja

Neža Leben v svojem diplomskem delu med drugim piše, da danes ponekod **z obujanjem tradicije** ohranjamo poklice, ki so bili že v fazi izumiranja ali so celo že izumrli. V Domžalah takih primerov med gospodarskimi dejavnostmi ni, imamo pa primer na kulturnem področju. Zaradi obujanja tradicije je nastal Slamnikarski muzej, ki predstavlja zgodovino in pomen slamnikarstva za Domžale in okolico, v omejenem obsegu se je obudilo tudi znanje pletenja slamnatih kit in šivanja slamnikov. Kulturni dom Franca Bernika, ki skrbi za Slamnikarski muzej, je pred časom organiziral tečaje šivanja slamnikov. Od odprtja Slamnikarskega muzeja leta 2012 dalje je v Domžalah možno tudi kupiti slamnik (v muzejski trgovini Slamnikarskega muzeja), vsako leto pa organizirajo slamnikarski sejem, na katerem se zberejo številni rokodelci. Na njem obujajo slamnikarsko tradicijo, prodajajo slamnike in druge izdelke iz slame.

Za cilj raziskovanja sva si zastavili tudi vprašanje, **kateri poklici v teh dejavnostih so bili značilni za ženske in kateri za moške**. Iz analize in primerjave gospodarskih obratov na to vprašanje ne moreva odgovoriti. Na splošno sva dobili vtis, da je bilo v preteklosti, tudi leta 1939, veliko več poklicev za moške kot za ženske. Med dejavnostmi, ki so izumrle, so se ženske lahko zaposlovale predvsem v slamnikarstvu (kot šivalke slamnikov), poleg so bile in so še danes zaposlene v šiviljstvu. Meniva, da je danes veliko več dejavnosti, v katerih se zaposlujejo ženske, npr. v trgovini, šiviljstvu, frizerstvu, mogoče tudi v gostinstvu. Vendar pa so vse to le domneve, ki bi jih morale z ustreznimi statističnimi podatki šele raziskati in potrditi.

S primerjavo podatkov za leto 1925 in 1939 ne moreva potrditi, da bi **zaradi svetovne gospodarske krize v začetku 30. let propadla tretjina trgovin**, kar velja na splošno za to zgodovinsko obdobje. Za Domžale to očitno ne velja, saj je bilo leta 1925 v Domžalah 33 prodajaln, leta 1939 pa 46, kar pomeni povečanje števila obratov (139 %). Očitno so bile Domžale po letu 1925, ko so se štiri vasi združile in so postale trg, vedno bolj pomembno trgovsko središče za bližnjo in daljno okolico in se je pomen kraja kot nakupovalnega središča vedno bolj krepil. Proces se je po letu 1939 nadaljeval do danes, saj se je število prodajaln od tedaj do leta 2019 povečalo za 304 obrate, kar je absolutno daleč največ med vsemi dejavnostmi, relativno pa pomeni 778 %.

Z napredkom informacijske tehnologije, mehanizacije, robotizacije, avtomatike, zaradi globalizacije in razvoja družbe in s spremenjenim načinom življenja in verjetno še drugimi dejavniki so nastale **številne nove gospodarske dejavnosti**. Ugotavljanje teh bi bila zanimiva tema za nadaljevanje te raziskave. Prav tako bi bilo zanimivo ugotavljati, **kateri od gospodarskih dejavnosti imajo danes težave**. Meniva namreč, da je zaradi razvoja tehnologije verjetno v težavah fotografska obrt in urarstvo, ki danes v primerjavi z letom 1939 izkazuje relativno veliko povečanje števila obratov. Da se srečujejo s težavami, pa bi morda ugotovili še v marsikateri drugi dejavnosti.

3. FRIZERSKI SALON »DEL BELLO« S STOLETNO TRADICIJO

Želeli sva raziskati še primer spreminjanja poklica, ki ima v Domžalah že dolgo tradicijo. Ker je bilo marca 2020 ravno sto let, odkar je v Domžale prišel brivec in moški frizer Avgust Del Bello, sva se odločili, da podrobneje predstaviva zgodovino tega frizerskega salona, ki se nahaja na Kolodvorski cesti 9 v Domžalah. Priimek Del Bello je bil v različnih virih zapisan različno: Delbello, Delbelo, Del Bello ali del Bello. Odločili sva se za poenoten zapis tega priimka skozi celo raziskovalno nalogo in sicer Del Bello.

3.1 CILJI RAZISKAVE

Sestavili sva vprašanja, na katera sva želeli s to raziskavo odgovoriti. Razdelili sva jih v več sklopov. Pri vseh zasledujeva spremembe v stoletnem obdobju opravljanja brivsko-frizerske dejavnosti.

USTANOVITEV IN DELOVANJE SALONA

- Kako je potekala ustanovitev brivskega salona Del Bello in kako je salon prehajal z roda v rod?
- Koliko delavcev je v njem delalo v preteklosti in koliko jih dela danes?
- Kako se je usmerjenost salona spreminjala od prvotnega brivskega do moškega frizerskega salona danes?

USPOSABLJANJE ZA POKLIC BRIVCA IN FRIZERJA

- Kako in kje je potekalo teoretično in praktično usposabljanje za poklic brivca in moškega frizerja v različnih časovnih obdobjih?
- Katere so bile možnosti napredovanja in kakšna je bila hierarhija pri delu?
- Ali so obstajala društva oz. združenja, kjer so se povezovali ljudje s tem poklicem?

DELO, PRIPOMOČKI IN POGOJI ZA DELO

- Katere so bile delovne zadolžitve in odgovornosti brivca in moškega frizerja?
- Ali so se pripomočki za britje in moško frizerstvo skozi čas spreminjali?
- Ali so uporabljali delovno obleko in zaščitno opremo, če so delali s kemikalijami?
- Kakšni so bili delovni pogoji (toplota, svetloba, voda, čistoča v prostoru)?
- Kako so bili opremljeni delovni prostori za opravljanje tega poklicnega dela?
- Ali so obstajala kakšna pravila glede tega, kako so se morali obnašati do strank?
- Ali obstajajo morebitne poklicne bolezni in če obstajajo, katere so?

DELOVNI ČAS IN ZASLUŽEK

- Kakšen je bil delovni čas in koliko je bilo prostega časa?
- Kakšen je bil zaslužek in ali je bil salon v času poletnega dopusta zaprt?

DELOVANJE V ZGODOVINSKO TEŽKIH OBDOBJIH

- Kako je bilo med drugo svetovno vojno?
- Kaj pa v povojnem obdobju? Ali so se zaradi vojne in povojnega pomanjkanja srečevali s kakšnimi težavami?
- Kdaj je bilo, zgodovinsko gledano, za delovanje salona najtežje obdobje in zakaj?

PRIHODNOST POKLICA IN SALONA

- Kako deluje frizerski salon danes? Ali ima nasledstvo?
- Kakšno prihodnost ima danes poklic brivca in moškega frizerja?

3.2 KAJ O BRIVCU AVGUSTU DEL BELLU PRINAŠA KNJIGA *POČIVAJOČI DOMŽALSKI SPOMIN* MATJAŽA BROJANA?

Nekaj podatkov o brivcu Avgustu Del Bellu sva našli v knjigi Matjaža Brojana z naslovom *Počivajoči domžalski spomin*.²⁷ Iz te knjige povzemava naslednje podatke: »Na zahodnem robu slovenske Istre leži (zdaj je to na Hrvaškem) večji kraj Grožnjan. V njegovi bližini pa najdemo kraj Šterna. Ime kraja je slovensko, da bolj slovensko ne more biti, pomeni pa vodnjak, objekt z vodo, iz katerega je dviganje vode posebno v obmorskem istrskem pasu zaradi vročine starosvetno, vsakodnevno zelo pomembno in skoraj mistično početje. V tej Šterni, vasi z običajno primorsko arhitekturo ozkih uličic, se je **17. aprila 1897** v italijanski številni družini rodil **Pasquale Del Bello**, kasneje so mu pridali ime **Avgust**. Po tem imenu je bil kasneje poznan. Kot Avgusta so ga poznali številni Domžalci, ki jih je skoraj tri desetletja bril in strigel. **Kraj Šterna** danes šteje le 79 ljudi, v času Avgustovega rojstva pa je štel 237 duš. Ljudje so živeli mirno vaško življenje – borno preživljanje na majhnih kmetijah – ob nedeljah pa so se zatekali v Marijino cerkev sredi vasi. Še danes prirejajo Mariji v čast Marijine dneve (od 3. do 5. avgusta vsako leto), tako da se v vasi še danes nenehno nekaj dogaja. Pa vse vaško pestro življenje Pasquallu ni zmoglo zagotoviti službe. Tudi tega ne, da bi v vasi prišel do kakega poklica. Odločil se je, da odide. Kdaj se je začela njegova pot iz Istre proti našemu kraju? Mladi mož se je najprej znašel v **Karlovcu**, kjer se je kot vajenec učil brivskega poklica pri gospe Heleni Maletić. O tem njegovem vajeniškem usposabljanju govori tudi Svjedočba,²⁸ ki dokazuje, da je bil Avgust od 12. rujna 1915 do 12. prosinca 1916 dovolj dober vajenec, ki poslej lahko opravlja svoj brivski poklic. Uspeh, s katerim je šolanje sklenil, je bil dober.«²⁹

Matjaž Brojan v nadaljevanju povzema dokumente, ki jih je zaupal tudi nama in jih v nadaljevanju podrobno analizirava. »Poslovna knjiga« prinaša podatke o njegovih prvih zaposlitvah, dokler ni začel svoje lastne poklicne poti. Prva njegova zaposlitev je bila pri brivskemu mojstru Avgustu Jordanu v Vevčah pri Ljubljani (od 14. maja 1919 do 14. marca 1920), 16. marca 1920 pa je Avgust Del Bello prišel v Domžale. Zaposlil se je pri takratnem brivcu Josipu Hemuli, kjer je delal do 17. oktobra 1922.

»**Avugust Del Bello se poroči:** Potem je začel svojo brivsko obrt in je šel na svoje v nekdanjo leseno hišico Josipa Hemule. V tem pa je pri svojih 27. letih sklenil, da se poroči. Nevesto je našel v Ribnici na Dolenjskem. **S Franco Novak**, rojeno 14. februarja 1899, se je poročil **24. februarja 1924**. /.../ Zakonca sta se odločila živeti v Domžalah, kjer je Gustelj opravljal svojo obrt v leseni hišici, stoječi neposredno pri železniških zapornicah nasproti Vovkove nekdanje slamnikarske tovarne. Zgodila pa se je nesreča, ki je prišla nenadoma in ogrozila preživetje mladih zakoncev. 17. decembra 1925 (o tem so pisali tedanji časopisi in Franc Bernik v svoji Zgodovini fare Domžale leta 1939) je ob 11. uri zvečer **zagorela lesena hišica**, v kateri je Avgust Del Bello opravljal svojo brivsko obrt. Hišico, ki je stala vzporedno ob železniški progi, zraven hiše trgovca Jakoba Menarta, je ogenj popolnoma uničil. S tem pa brivca postavil pred

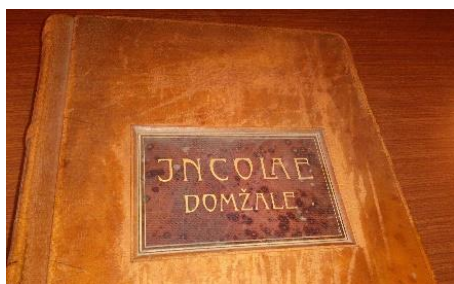
²⁷ Matjaž Brojan: *Počivajoči domžalski spomin*, monografija o nekdanjih Domžalah in ljudeh. Domžale, samozaložba, 2013, str. 127-130.

²⁸ Svjedočba – certifikat, spričevalo, <https://www.dict.com/hrvasko-slovenski/svjedod%C5%BEba> (27. 6. 2010)

²⁹ M. Brojan, 2013, str. 127.

»Po podpisu te najemne pogodbe je najemnik parcel začel intenzivno graditi objekt – **brivnico** – ter jo do konca leta dogradil in v njej začel opravljati svojo obrt. Ampak osemletna doba, v kateri je ves čas strigel moške Ravnikarjeve družine, očeta Matijo pa dvakrat tedensko bril, je hitro minevala, zato se je moral takoj začeti ozirati za trajno rešitvijo svojega eksistenčnega problema in poslovnega prostora. Parcelo za svojo novogradnjo je našel pravzaprav na širši lokaciji železniške postaje. Na zemljišču 449/8 katastrske občine Domžale je verjetno že takoj na začetku tridesetih let začel graditi enonadstropno hišo, ki je bila **6. julija 1934** že dograjena, saj je tega dne zaprosil za uporabno dovoljenje in ga nemudoma tudi dobil. Upravni organ Občine Domžale (»srez kamnički«) mu je sicer že prej postavil nekaj pogojev. Komisija, ki si je njegovo hišo ogledala, pa je ugotovila, da »gradba« odgovarja odobrenemu projektu in ostalim pogojem. /.../ S svojo novozgrajeno hišo je Avgust Del Bello začel samostojno pot domžalskega brivca in z družino, z ženo Franciško, **hčerko Vido** (rojeno 14. januarja 1927) in **sinom Gustijem** (rojen 8. junija 1925, umrl 30. marca 1963) zaživel svoje življenje. Umrl je **17. oktobra 1949**, pokopan pa je na novem pokopališču v Domžalah.«³¹

V domžalskem župnišču sva prosili za vpogled v njihove matične knjige, da bi pridobili podatke o družini Avgusta del Bella. V Status animarumu je pisalo samo, da so podatki v knjigi Incolae.

[illegible]

Sliki 11 in 12: Župnijska matična knjiga Incolae in zapis o Delbellovi družini v tej knjigi. Knjigo hranijo v župnišču Župnije Domžale.

³¹ M. Brojan, 2013, str. 129.

V župnijski matični knjigi Incolae sva o družini Avgusta Del Bella našli naslednje podatke:

PASKAL DELBELLO *7. 4. 1897 Šterna 11, Istra p. 24. 2. 1924 (26 let) + 17. 10. 1949 Kolodvorska 9, Domž. (52 let)	FRANCISCA NOVAK *14. 11. 1899 Ribnica 130 p. 24. 2. 1924 (24 let) + 21. 7. 1979 Kolodvorska 9, Domž. (80 let)	
AUGUST DELBELLO * 8. 6. 1925 Zg. Domžale 142 p. civilno + 30. 3. 1963 Kolodvorska 9, Domž. (38 let)	VIDA DELBELLO *14. 1. 1927 Ljubljana, drž. bolnica p. 27. 12. 1952 (25 let) z Ocepek Vinkom živi na Kolodvorski 9, Domžale (93 let)	MARIJAN DELBELLO * 16. 11. 1928 Zg. Domžale 142 + 23. 11. 1928 (7 dni)

Iz teh podatkov lahko ugotoviva naslednje:

- Avgust Del Bello se je 24. 2. 1924, ko je bil star skoraj 27 let, poročil s Frančiško Novak iz Ribnice. Žena Frančiška je bila ob poroki stara 24 let.
- V zakonu so se jima rodili trije otroci, in sicer Avgust (8. 6. 1925), Vida (14. 1. 1927) in Marijan (16. 11. 1928). Najmlajši otrok je živel samo 7 dni.

Slika 13: Družina Avgusta Del Bella, fotografija je nastala leta 1930. Na desni zadaj je Marija Novak iz Ribnice, mama Delbellove žene Frančiške (arhiv Matjaža Brojana).

Slika 14: Žena (vdova) Frančiška, sin Gusti (ki je prišel od vojakov) in Vida, hčerka Avgusta Del Bella, po njegovi smrti leta 1949 (fotografija povzeta s splet. portala Kamra³²).

³² Žena Frančiška, sin Gusti in hčerka Vida, spletni portal Kamra, <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/frizerski-salon-del-bello.html>, 6. 2. 2020.

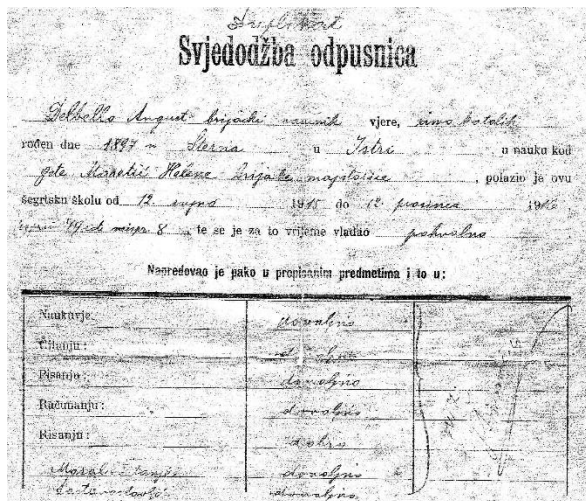
- Avgust Del Bello je umrl 17. 10. 1949, star 52 let. Njegova žena je bila skoraj 30 let vdova, umrla je 21. 7. 1979, stara 80 let.
- Sin Avgusta Del Bella se je poročil civilno, zato v župnišču ni podatkov o datumu njegove poroke. Umrl je mlad, star komaj 38 let (30. 3. 1963).
- Hčerka Vida Del Bello se je 27. 1. 1952, ko je bila stara 25 let, poročila z Vinkom Ocepkom. Danes je stara 93 let in je bila najina intervjuvanka, saj se nekdanih časov kljub starosti še zelo dobro spominja.

Dušan Ocepek in Matjaž Brojan sta nama zaupala več dokumentov, iz katerih sva izpisali pomembne podatke.

Šolanje Avgusta Del Bella

O šolanju Avgusta Del Bella sta ohranjena dva dokumenta, in sicer Svjedodžba in Svjedodžba odpusnica. O njegovem vajeniškem usposabljanju govori tudi Svjedodžba, ki dokazuje, da je bil Avgust od 12. rujna (septembra) 1915 do 12. prosinca (decembra) 1916 »dovolj dober« vajenec, ki lahko poslej opravlja svoj brivski poklic. Med drugim navaja: »U brijačkom zanatu pokazao napredak dobar.« Potrdilo je izdal mestni načelnik v Karlovcu 22. 10. 1922.

Iz potrdila o odpustu (Svjedodžba, odpusnica), ki je bilo izdano 12. decembra 1916, ugotavljava, da je Avgust Del Bello končal strokovno šolo, ki se je imenovala Segrtska škola v Karlovcu. Prakso je imel pri brivski mojstrici Heleni Maretić. Šolo je obiskoval od 12. septembra 1915 do 12. decembra 1916 in v tem času se je vedel pohvalno. Uspešno je bil ocenjen pri naslednjih predmetih: »naukuvje, čitanje, pisanje, računanje, risanje, moralno čitanje, zastavoslovje.« Potrdilo je podpisal razrednik M. Pećinjak in ravnatelj Schnaider.

Slika 15: Svjedodžba odpusnica, izdana v Karlovcu decembra 1916 (arhiv Dušana Ocepka).

Slika 16: Svjedodžba, izdana v Karlovcu leta 1922 (arhiv Dušana Ocepka).

Poroka Avgusta Del Bella

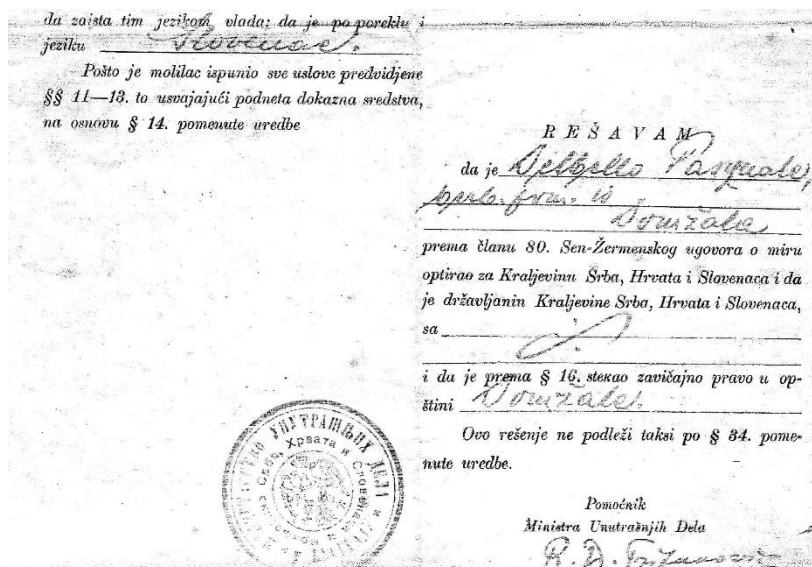
Ohranjeno je pismo, ki je prišlo iz Ribnice na Dolenjskem (žig: 1. 3. 1924), naslovljeno na Župnijski urad Domžale. V njem Župnijski urad Ribnica sporoča, da se je Paskal Avg. Del Bello iz Domžal 125, rojen v Šterni 17. 4. 1897 poročil v Ribnici 24. 2. 1924 s Franjo Novak, rojeno 14. 2. 1899. Poročevalec je bil kaplan Janez Pirkovič, priči pa Peter Krnec, pismonoša, in Franc Šubelj, klobučar.

Slika 17: Poroka Avgusta Del Bella in Frančiške Novak, 24. 2. 1924 (arhiv Matjaža Brojana).

Prošnja za državljanstvo, 26. 1 1922

26. 1. 1922 je Pascal Del Bello na ministrstvo za notranje zadeve (Ministarstvo unutrašnjih dela) Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev vložil prošnjo za slovensko državljanstvo. V njej navaja, da je doma v Grožnjanu (Italija), da je rojen 17. 2. 1897 v Šterni, da je poročen in da dobro obvlada slovenski materni jezik ter da je po poreklu Slovenec. Prošnja je bila odobrena čez eno leto, natančno 15. marca 1923 in je podpisana s strani pomočnika ministra za notranje zadeve.

Slika 18: Del dokumenta Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev z dne 15. marca 1923, s katerim je Pasquale (Avgust) Del Bello dobil slovensko državljanstvo (arhiv Dušana Ocepka).

France Bernik o požaru Delbellove prve brivnice

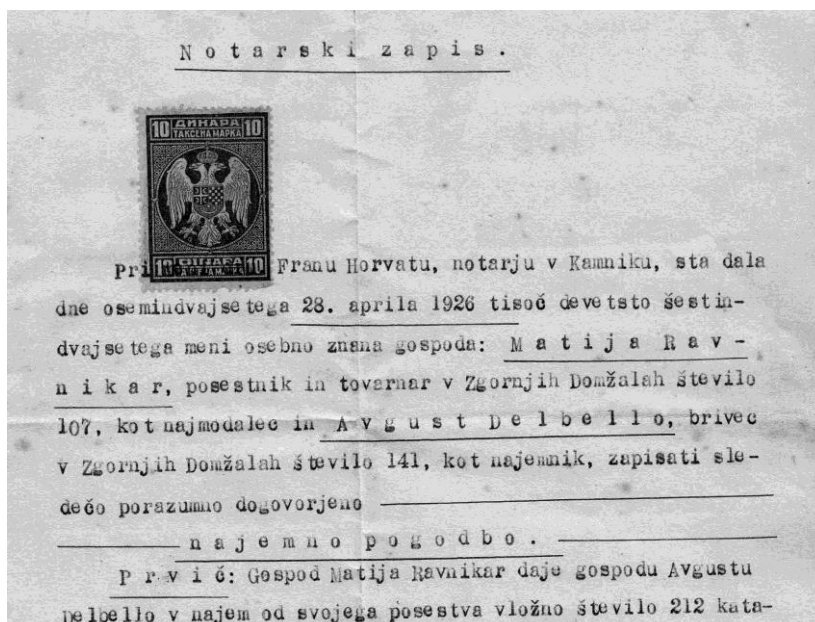
»17. decembra 1925 ponoči ob 11. je pogorela lesena baraka tik ob železniški progi zraven hiše trgovca Jakoba Menarta. Brivec Del Bello je imel v njej brivnico.«

Slika 19: Prva Delbellova brivnica je bila v leseni hišici, ki je stala v neposredni bližini zavarovanega železniškega prehoda v Domžalah. Pogorela je v nočnem požaru decembra 1925 (arhiv Dušana Ocepka).

Najemna pogodba – notarski zapis

Matjaž Brojan hrani originalni notarski zapis, ki ga je 28. aprila 1926 sestavil kamniški notar Fran Horvat.

Slika 20: Notarski zapis z dne 28. aprila 1926, ki sta ga pred notarjem dr. Franom Horvatom v Kamniku podpisala Avgust Del Bello in Matija Ravnikar (arhiv Matjaža Brojana).

Vsebina: »Pri meni, dr. Franu Horvatu, notarju v Kamniku, sta dala dne 28. aprila 1926 meni osebno znana gospoda: **Matija Ravnikar**, posestnik in tovarnar v Zgornjih Domžalah, št. 107, kot najemodalec in **Avgust Delbello**, brivec v Zgornjih Domžalah, št. 141, kot najemnik, zapisati sledečo porazumno dogovorjeno

najemnik, zapisati sledečo porazumno dogovorjeno **najemno pogodbo**. Prvič: Gospod Matija Ravnikar daje gospodu Avgustu Del Bellu v najem od svojega posestva, vložno številko 212, katastrske občine Domžale med pogodnikoma že določen del zemljiške parcele številka 446/2, travnik v dolgosti sedem metrov in širokosti štiri metre v ta namen, da postavi najemnik na ta prostor **po že odobrenem načrtu brivnico**, in sicer za dobo osem let, počenši od prvega maja tekočega leta do prvega maja leta 1934, in sicer pod naslednjimi pogoji:

- a) po preteku najemne dobe pripade poslopje z vso zakonito pritiklino, to je z vsem, kar je pribito in pritrjeno, toda brez brivskega inventarja najemodajalcu brez vsake odškodnine v last, ter mora najemnik poslopje do tedaj vedno v dobrem stanju vzdrževati proti požaru za primerno svoto zavarovati; tudi mora najemnik napraviti poleg brivnice ob cesti tri metre dolgo ograjo z betonsko podlago, na vrhu pa leseno ali železno.
- b) Najemodalec ima pravico za ves čas najemne dobe dati se vsak teden po dvakrat brezplačno briti in vsak mesec enkrat striči in poleg tega tudi njegova sinova Andrej in Anton Ravnikar dati se enkrat na mesec brezplačno striči.

Drugič: V varnost navedenih najemnih pravic za navedeno dobo dovoli Matija Ravnikar pri svojem posestvu vložno število 212, katastrska občina Domžale, njih vknjižbo v prid najemniku Avgustu Del Bellu, ki pa tega zavarovanja za sedaj ne zahteva.

Tretjič: Pogodba gre za pogodbeno najemno dobo v slučaju smrti tudi na pravne naslednike obeh pogodbenikov ter je za časa najemne dobe dovoljen tudi podnajem, sicer pa najemnik s poslopijem ne sme nikakor razpolagati, zlasti ga ne komu prodati pa obremeniti.

Četrtič: Zaradi pristojbin se cenijo dogovorjene najemne pravice za ves čas najemne dobe na 10.000 din – beri: deset tisoč dinarjev.

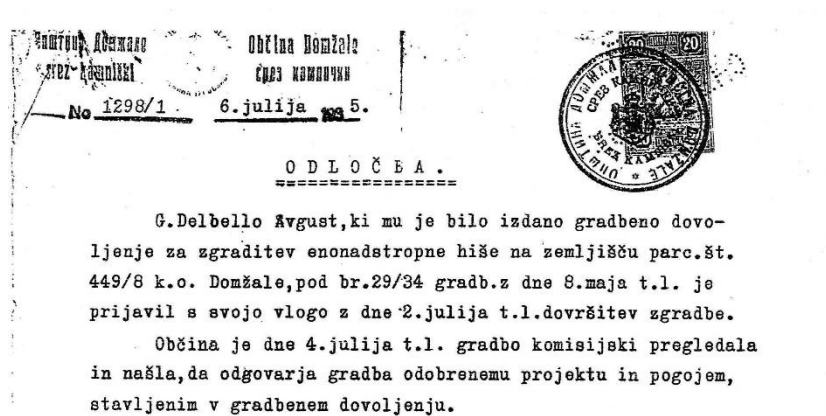
Petič: Stroške te pogodbe s kolki in pristojbinami vred plača najemnik Avgust Del Bello.

Šestič: Pogodbenika se odpovedujeta pravici izpodbijati to pogodbo zaradi morebitne prikratbe nad polovico prave vrednosti. Matija Ravnikar l. r. – Avgust Del Bello l. r. O tem sem napravil ta notarski zapis in ga pogodnikoma prečital, pogodnika sta ga povsem odobrila in potrdila ter vpričo mene svojeručno podpisala. Poslarine 105 Din, pisarina 3 Din, skupaj 108 Din. L. S. Dr. Fran Horvat l. r. notar. Ta Avgustu Del Bellu izdani prvi odpravek se doslovno zлага s prvopisom, ki ga hranim pri svojih notarskih spisih pod opravilno številko 3256 in je pisan na eni poli kolkovani s kolki za dvesto dinarjev. V Kamniku, dne 29. aprila 1926.« (Žig in podpis notarja).

Odločba Občine Domžale za uporabno dovoljenje

Občina Domžale je 6. julija 1935 Avgustu Del Bellu izdala uporabno dovoljenje za enonadstropno hišo na zemljišču parc. št. 449/8 k. o. Domžale. V odločbi je med drugim zapisano: »Ker je v tem delu Kolodvorske ceste predviden strjen stavbni sistem, se lastnik zavezuje zase in za svoje pravne naslednike omogočiti ta sistem, t. j. zazidati ob dani potrebi tri na jugovzhodni strani stoječa okna in urediti podstrešje na dvokapnico ter tako omogočiti postavitve nove zgradbe tik ob jugovzhodni steni. /... / Istočasno se dodeli tej stanovanjski hiši hišna števila "Kolodvorska cesta 8". Ta hišna števila se vzame iz dosedanjega paviljona, ki je služil za brivnico g. Del Bello Avgustu, sedaj pa bo služil kot gospodarski objekt svojemu lastniku g. Ravnikar Matiji, tovarnarju, Kolodvorska cesta 9.« Matija Ravnikar je leta 1934 zgradil novo tovarno, v kateri danes dela notarka Majda Lokošek, stara hiša pa mu je služila samo za stanovanje.³³ To hišo so kasneje podrli, številko Kolodvorska cesta 9 pa ima danes moški frizerski salon Del Bello.

³³ Eva Zarja Hrovat, Ana Renko: *Slamnikarska rodbina Jančigaj-Ravnikar, Življenje slamnikarjev Andreja Jančigaja in Matije Ravnikarja*, raziskovalna naloga, Osnovna šola Rodica, Domžale, marec 2016, str. 15 in 27.

Slika 21: Del odločbe, s katero je Avgust Del Bello dobil uporabno dovoljenje za novo stavbo na Kolodvorski cesti 8, danes je to stavba na Kolodvorski cesti 9 (arhiv Dušana Ocepka)

Slika 22: V tej hiši v Zgornjih Domžalah 107, kasneje Kolodvorska cesta 9 (desno) je bila najprej Mačkova slamnikarska delavnica, kasneje pa Jančigaj-Ravnikarjeva slamnikarska tovarna. Matija Ravnikar je leta 1934 zgradil novo slamnikarsko tovarno (na sliki levo), pred njo pa že stoji manjša hišica, v kateri je bila do leta 1934 brivnica Avgusta Del Bella, kasneje pa bife Antonije Ravnikar, imenovan Vatikan (do leta 1941). Ravnikarjevo staro tovarno so po vojni porušili, številko Kolodvorska cesta 9 pa danes nosi stavba na nasprotni strani ceste, v kateri je še danes moški frizerski salon Del Bello.³⁴

³⁴ Fotografija je povzeta po raziskovalni nalogi: Eva Zarja Hrovat, Ana Renko, *Slamnikarska rodbina Jančigaj-Ravnikar, Življenje slamnikarjev Andreja Jančigaja in Matije Ravnikarja*, Osnovna šola Rodica, Domžale, marec 2016, str. 34.

Slika 23: Moški frizerski salon Del Bello na Kolodvorski cesti 9 v Domžalah danes.

Poslovna knjiga Avgusta Del Bella

Poslovna knjiga je nekakšna delovna knjižica Avgusta Del Bella, v katero so njegovi delodajalci zapisovali podatke ob nastopu in prekinitvi dela pri njih. Iz nje lahko izvemo Delbellove osebne podatke, in sicer: rodno mesto Šterna, občina Grizegnane (Grožnjan), okraj Parenzo (Poreč), pokrajina Istra. Poslovno knjigo je izdalo poglavarstvo mesta Karlovac 8. aprila 1919. Zanimiv je tudi osebni opis, ki pove, da je bil Avgust Del Bello srednje postave, kostanjevih las, modrih oči in svetlih obrvi. Rojen je bil leta 1897, po poklicu pa brivec. Poslovna knjiga je bila izdana na osnovi spričevala (nauk. svjedočbe) mesta Karlovca 2. januarja 1917 in šolske odpustnice z dne 24. oktobra 1916.

Ime i zanimanje poslodavca	Dan nastupa službe	Zanimanje kalfe (tvorničkog radnika)	Dan izstupa iz službe	Plaća
Josip Hemula brivec Domžale	16. 3. 1920	brivec	2. 11. 1921	

ŽUPANSTVO DOMŽALE,
dne 16. 3. 1920

ŽUPANSTVO DOMŽALE,
dne 2. 11. 1921

Poslodavac		Potvrda obrtne obla- sti o pro- mjeni na- stavšoj u po- slovnom od- nošaju
dan, mjesec i godina po njem učinjenih ubi- ljezbah	njegov vlasti- tučni podpis	
Čeli čas biranja pri meni se je ponosno ponašao in dobro priposlušao sa svojom kolegom Josip Hemula brivec Domžale Deželna zaduga brivac, frizerjav in iseničarjav 16. 3. 1920 Erny Lanchetich načelnik		

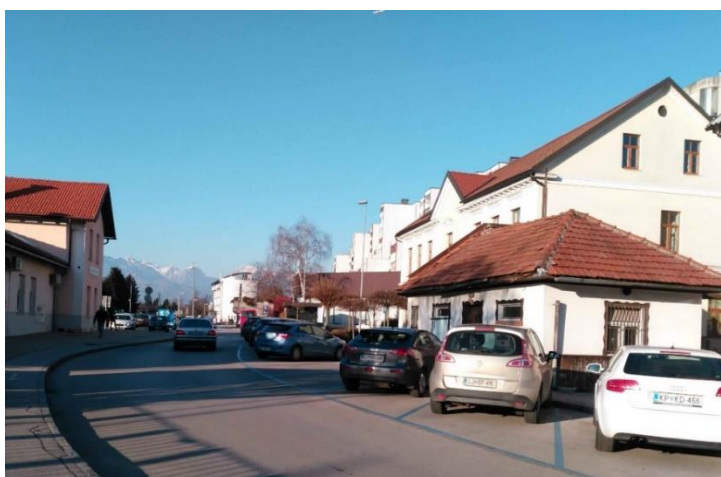
Slika 24: List iz poslovne knjige z zapisom brivskega mojstra Josipa Hemule, pri katerem se je Avgust Del Bello zaposlil 16. 3. 1920 (arhiv Matjaža Brojana).

Iz poslovne knjige je razvidno, da je bil zaposlen pri naslednjih delodajalcih:

<i>Ime in poklic delodajalca</i>	<i>Dan nastopa službe</i>	<i>Poklic delavca</i>	<i>Dan izstopa iz službe</i>	<i>Opombe delodajalca</i>
August Jordan, brivec, Vevče pri Ljubljani	14. 5. 1919	brivski pomočnik	14. 3. 1920	“S tem potrjujem, da je bil Avgust Del Bello kod mene v kondiciji od 14/5 1919 do 14/3 1920 in se je pošteno in marljivo vedel, tako da ga vsakemu priporočam.»
Josip Hemula, brivec Domžale	16. 3. 1920	brivski pomočnik	2. 11. 1921	“Celi čas bivanja pri meni se je ponašal pošteno in dobro. Priporočljiv za vse cenj. kolege. Josip Hemula, brivec Domžale, deželna zadruga brivcev frizerjev in lasničarjev v Ljubljani, 6. 11. 1922.”
Deželna zadruga brivcev, frizerjev in lasničarjev v Ljubljani	31. 1. 1922		17. 10. 1922	“Podpisana zadruga potrjuje, da je bil lastnik te knjižice za brivskega pomočnika pri združnem članu Jos. Hemula v Domžalah v času 30. 1 do 17. 10 1922.”

Mojiceja Podgoršek: Vatikan zaprt, časopis Domžalske novice, 7. avgust 1997

V Domžalskih novicah je bil 7. avgusta 1997 objavljen članek z naslovom Vatikan zaprt. V njem je opisana zgodovina te hišice, ki jo je zgradil Avgust Del Bello in imel do leta 1934 v njej brivnico. Med drugim piše: »Od kje ime Vatikan? Hišico ob Kolodvorski je brivec Del Bello med obema vojnama (I. in II. svetovno vojno) prodal Matiji Ravnikarju, po domače Papeževemu s Prevale. Ker je bil po novem lastnik lokala – gostilnice Papež, h kateremu so ljudje hodili na žganje, pivo, pol klobase ali vina (iz Gadove peči), se ga je prijelo ime Vatikan. K papežu – le kam drugam, če ne v Vatikan!« Po letu 1934 pa do leta 1941 je bil v njem bife Antonije Ravnikar, po vojni je bila stavba nacionalizirana in je prišla v last Gostinskega podjetja Domžale, leta 1978 se je to zaradi finančnih težav pridružilo Napredku, ki je nadaljeval z gostinsko dejavnostjo Vatikana. Odpiralo pa se je vprašanje glede sanitarij, ki jih lokal ni imel. V Napredku so ga rešili tako, da so sklenili pogodbo z železniško postajo v Domžalah, ki se nahaja nasproti lokala. Lokal je bil v devetdesetih letih denacionaliziran in je prešel v last Ravnikarjevih dedičev. Po letu 1995 so v Napredku ugotavljali, da Vatikan finančno ni več uspešen in se odločili, da lokal z novim letom 1997 zaprejo.³⁵

Slika 25: Na levi je domžalska železniška postaja, na desni pa objekt, ki ga je po najemni pogodbi leta 1926 zgradil Avgust Del Bello za svojo drugo brivnico. Kasneje, ko je bil v tem objektu bife, se ga je prijelo ime Vatikan.

³⁵ Mojiceja Podgoršek, Vatikan zaprt, Domžalske novice, 7. avgust 1997, povzeto iz arhiva Matjaža Brojana.

3.4 INTERVJU S POTOMCI AVGUSTA DEL BELLA

V četrtek, 23. januarja 2020, sva se pogovarjali s hčerko brivca Avgusta Del Bella, z gospo Vido Ocepek in njegovim vnukom Dušanom Ocepkom. Obiskali sva ju v njihovem frizerskem salonu, ki se imenuje Moški frizerski salon Del Bello, na Kolodvorski cesti 9 v Domžalah.

Slika 26: Dušan in Vida Ocepek z avtoricama raziskovalne naloge 23. januarja 2020 v kotičku, kjer stranke čakajo na frizerske storitve.

USTANOVITEV IN DELOVANJE SALONA

Kako je potekala ustanovitev brivskega salona Del Bello? Matjaž Brojan v svoji knjigi piše, da je vaš oče oz. dedek v Domžale prišel 16. marca 1920. Najprej je delal pri brivcu Josipu Hemuli, od 17. 10. 1922 pa je imel svojo brivnico v leseni hišici, ki je 17. decembra 1925 pogorela. Nato je zgradil hišico, kasneje imenovano Vatikan, od leta 1934 pa je imel salon tukaj, na Kolodvorski cesti 9, kjer se nahaja še danes.

Vida Ocepek: *Moj oče Avgust Paskal Del Bello se je rodil v vasi Šterna, ki se nahaja tik ob slovensko-hrvaški meji, a je na hrvaški strani. Od Umaga je vas oddaljena 15 kilometrov. Na začetku je v salonu delal samo oče, kasneje pa je vedno imel pomočnike, enega ali več. Največ jih je bilo s Hrvaške. Ko je delal sam, ni bilo toliko zaslужka. Vse delo je bilo ročno, električnih naprav takrat še ni bilo. Mama je šla v nek frizerski salon v Ljubljani prosit, da bi se naučila friziranja. Priučila se je tega dela in potem ves čas delala skupaj z očetom.*

Dušan Ocepek: *Od takrat, ko je babica začela frizirati, sta imela moško in žensko frizerstvo. Babica je skrbela za ženske, oče pa za moške, katere je tudi bril.*

Kako je salon prehajal z roda v rod?

Dušan Ocepek: *Ko je leta 1949 dedek umrl, je babica v salonu ostala sama. Zato je poslala na maršalat (kabinet predsednika Socialistične federativne republike Jugoslavije, maršala) v Beograd prošnjo, da bi njen sin Gusti lahko prišel domov, da bi on prevzel obrt. Prošnjo so odobrili in Gusti je res prišel iz vojske domov. Ampak potem, ko je bil sedem let v vojski, ni imel*

več veselja do frizerskega in brivskega dela. Zaposlil se je najprej na banki, nato pa kot računovodja v Zdravstvenem domu Domžale. Zelo kmalu je umrl zaradi kapi. Med drugo svetovno vojno je bil mobiliziran v nemško vojsko, s katero je bil na Češkem, nato pa v Franciji. Ko se je vrnil domov, je pobegnil k partizanom. Z njimi je bil tudi ob dogodku na Oklem, a je ostal živ, ker je takoj skočil ven iz hiše in se rešil. Vse, ki so ostali v tisti hiši, so zažgali. Potem pa je šel na Dolenjsko, pa naprej v šolo za oficirja v Čačak.

O dogodku na Oklem sva na spletu prebrali naslednje: »V februarских dneh leta 1944 se je na Kramarjevi in Baleževi domačiji na Oklem zadrževalo okrog sto partizanov Kamniško-zasavskega odreda.³⁶ Kamniško-zasavska četa je ob jutranjem svitu prispela v zaselek Oklo nad Ihanom, kjer se je skupaj s člani Okrožnega komiteja KP Slovenije za Kamnik namestila v Kramarjevi in Baleževi domačiji. Po dolgi prehojeni poti so bili utrujeni in premraženi. V jutranjem svitu 24. februarja 1944 so jih presenetili nemški okupatorji in njihovi domači sodelavci. Zagrmeli so strelji, ogenj je švignil v zrak in uničeval. Večina borcev se je pognala iz hiš in hlevov, a sovražnikove krogle so pokosile vsakogar, ki jim je prišel pred oči. Po bitki je v snegu ležalo 72 ogorelih, prestreljenih, krvavih in izmaličenih zavednih fantov in mož.«³⁷

Vida Ocepek: Po vojni sem bila v službi na občini. Po očetovi smrti leta 1949 je mama prevzela njegovo obrt. Ker brat ni hotel prevzeti salona in pomagati mami, sem ji pomagala jaz. Zaradi tega sem morala prenehati z delom na občini. K sreči je moj bodoči mož prišel od vojakov in je postal vajenec, kasneje pa je začel delati v našem salonu. Vajenec je bil pri nas tudi Danilo Trškan iz Štude. Potem, ko se je izučil, je vso svojo delovno dobo (do upokojitve) delal v našem salonu. On je potem delal tukaj skupaj z mojim možem. Ko je leta 1982 zaradi infarkta umrl moj mož, sem obrt prevzela jaz.

Dušan Ocepek: Za vajenca sem prišel v naš salon leta 1968. V njem sta takrat delala moja mama in oče ter Trškan. Ko je moj oče umrl (leta 1982), sem v salonu delal jaz, pa ena Korošica, pa pomočnice. Vseh skupaj nas je bilo pet. Od leta 1985 salon vodim jaz.

Zakaj ste se odločili nadaljevati poklic vaših staršev? Ali vas je to resnično veselilo ali pa ste to izbrali zaradi družinske tradicije oz. želje staršev?

Dušan Ocepek: Bil sem star 13 let, ko so rekli, naj grem za en mesec poskusit. Ko sem poskusil, sem ostal v poklicu. Mama ni nikoli nikogar silila v ta poklic, rekla je, naj ostanem, če hočem. Potem pa me je potegnilo noter. Mojstrskega izpita mi ni bilo potrebno več delati.

Vida Ocepek: Potem, ko sem šla jaz lahko v pokoj, je sin Dušan vodil posel naprej (opomba: od leta 1985 dalje).

Koliko delavcev je v salonu delalo v preteklosti in koliko jih dela danes?

Dušan Ocepek: Sedaj sva dva, oba imava vsak svoj s. p., včasih pa nas je bilo več. Moške sta brila in strigla moj oče Vinko Ocepek in Danilo Trškan, bila sta še en pomočnik in en vajenec.

Vida Ocepek: Ženske pa smo strigle: jaz, moja mama, pa še dve pomočnici in tri vajenke smo imeli. Vajenke so bile iz Kamnika, pa tudi od bolj daleč. Zmeraj smo imeli po tri ali štiri vajence. Tudi na začetku jih je bilo več. Oče ni delal sam, razen čisto na začetku. Vedno je imel vsaj enega pomočnika.

³⁶ Odred: različno velika vojaška enota, formirana za posebne naloge, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=odred>, 27. 2. 2020.

³⁷ Dogodek na Oklem, <http://www.visitdomzale.si/dozivetja/kulturna-dozivetja/oklo-nad-ihanom>, 30. 1. 2020.

Kako pa je bilo med drugo svetovno vojno?

Vida Ocepek: Tudi med vojno smo delali. Ko so bombardirali našo ulico, smo živeli v Depali vasi. Titovci so bombardirali, pa smo se umaknili v Depalo vas. Dva civilista sta takrat umrla, en fotograf in še nekdo. Nemci pa nam niso pustili, da bi delali v Depali vasi, ampak smo morali delati tukaj, v Domžalah. V salonu je bilo vse razbito. Morali smo za silo popraviti in delati v salonu.

Moja mama je poznala ženo frizerja, ki je imel svoj frizerski salon tukaj v bližini. Ko ji je mož umrl, jo je naučila friziranja, da je lahko prevzela frizerstvo namesto moža. Nikomur nismo bili nikoli nevoščljivi. Ta frizerski salon je bil pri Florjanu, tam, kjer je sedaj bife. Takrat sta bila ta dva frizerska salona precej blizu skupaj.

Ko sem bila v zaporu med vojno, sva bili skupaj zaprti. Takrat sem bila stara 17 let. Dva meseca sem bila zaprta, ker sem pomagala partizanom. Ko so to ugotovili, so nas zaprli v Kamniku, ampak vseeno niso vedeli vsega, kar sem vdela jaz.

Med drugo svetovno vojno je bila tukaj v bližini domobrankska³⁸ postojanka, tam, kjer je bila stara knjižnica, tam, kjer je danes občina, so bili pa Nemci.

Med vojno si kar dobil dopis, pa si moral it delat, bilo je obvezno. Dobili smo ga tisti, ki smo bili takrat stari 17 let. Nemci so hoteli, da smo v Lukovici kopali grabna, ki so jih Nemci imeli za strelske jarke ali kaj drugega. Ko smo kopali, so ravno takrat tudi bombardirali.

Dušan Ocepek: Tisti pa, ki so bili stari toliko, kot moj stric Gusti, pa so morali vsi v nemško vojsko. Med njimi je bil tudi moj krstni boter. Mobilizacija je bila. 60.000 ljudi so mobilizirali v dveh dneh.

Slika 27: Kolektiv Delbellove brivnice kmalu po drugi svetovni vojni. Z leve: vajenec, Vinko Ocepek, sin Gusti, ki je prišel od vojakov, brivski mojster Avgust Del Bello, njegova žena Frančiška, njena sestrična in vajenka (arhiv Matjaža Brojana).

³⁸ Domobranstvo: »Da bi Slovence branilo pred komunizmom, je bilo na pobudo Leona Rupnika ustanovljeno **slovensko domobranstvo**: domobranci so delovali kot pomožne policijske sile pod nemškim poveljstvom, njihovo delo je bilo predvsem varovanje prometnih povezav in vasi, med nemškimi ofenzivami proti partizanom so pomagali redni nemški vojski.« Razpotnik, Jelka Miranda; Snoj, Damjan: Raziskujem preteklost, učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokkus Klett, 2017, str. 109.

Kako se je usmerjenost salona spreminjala od brivskega do moškega frizerskega salona?
Vida Ocepek: Najprej je oče samo bril in strigel moške. Ob sobotah so cel dan samo brili moške. Toliko je bilo britja, da so čakali v dolgih vrstah pred salonom, še na cesti.

Kako so brili?

Dušan Ocepek: Imeli so jermen, na katerem so brusili britve. Najprej so jih brusili na kamen, ki so ga morali dati v vodo, dodati malo olja, potem pa so brusili s špico naprej. Na jermenu pa so brusili ravno obratno, da ga niso prerezali. Najprej so britve nabrusili na kamen, potem pa še na jermen. Kamen je bil čisto gladek kot steklo.

Kako so brili? Moške so najprej namazali s peno, takšno milo (žajfa) je bilo. Potem pa je bilo potrebno paziti, da se ni kaj zarezalo v kožo.

Milo za britje.

Čopič za britje.

Prvotna britev za britje.

Kamen za brušenje britve.

Kamen z britvijo.

Jermen za brušenje britve.

Slika 28: Pripomočki za britje z britvijo (razkazal in slike posredoval Dušan Ocepek).

Vida Ocepek: Potem so imeli kremo, da so jih namazali na koncu.

Dušan Ocepek: Dedek je bil mojster, a je bilo odvisno od tega, kakšno ima kdo kožo. Ko sem bil vajenec, sem bril enega, ki je imel na čeljusti vdolbino iz časa prve svetovne vojne. Tam sem ga vedno malo porezal. Potem pa se ni dalo takoj ustaviti krvi. Rdeča kri se je še bolje videla, ker je bila pena bela. Vodica po britju takrat še ni bilo, neka druga stvar je bila. Nekaj je bilo za poškopiti, razkužila ni bilo. To je prišlo kasneje.

Vida Ocepek: Med vojno smo morali odstrižene lase hraniti, zbirati, ker jih je vse vzela vojska. Uporabljali so jih za izolacije, za podmornice in podobno. V zameno za lase so nam podarjali kremo in stvari, ki smo jih rabili, za zamenjavo. Takšno okroglo milo so nam tudi dajali, da smo ga potem s čopičem uporabljali pri britju.

Dušan Ocepek: Brivska dejavnost se je zelo zmanjšala, ko so prišli v trgovine električni aparati za britje. To je bilo že leta 1970.

Slika 29: Britje in striženje las v brivsko-frizerskem salonu Del Bello po drugi svetovni vojni (arhiv Matjaža Brojana).

Vida Ocepek: *Prej smo lase sušili s fenom, po vojni pa so prišle havbe. Električna je že bila. Takrat so bila še tista črna stikala, ki so se vrtela. Imeli smo ročne mašince za striženje, ki pa so bile slabe. Vem, da je pred vojno oče prvič dobil eno takšno mašino, da je lahko strigel. Bila je že na elektriko.*

Žensko frizerstvo se je začelo, ko se je mama usposobila, prej tega ni bilo. Mama se je usposobila potem, ko sta se poročila. Prvi dve leti ga še ni bilo, potem pa. Vem, ko je rekla, da je hodila v Ljubljano k eni frizerki, da se je priučila.

Žensko frizerstvo je bilo takrat tudi precej drugačno kot danes. Vse se je delalo ročno. Najprej so se lase navile, potem počesale. Narediti je bilo potrebno veljne. Lase so segrevali na nekakšne klešče, kot »figaro«. Bile so na okroglo narejene, lase se je dalo noter. S tistimi kleščami smo delali veljne.

Barvanja las za ženske je bilo takrat zelo malo. Za dve ali tri ženske vem, da jim je mama barvala lase. To so bile tekoče barve, pri katerih je bilo potrebno zelo paziti, ker je vse teklo. Takrat še ni bilo veliko različnih barv. Barvali so samo na temne barve. Barve so bile agresivne, tako da je bil las potem zelo uničen. Ni bilo tako, kot danes. Takšni lasje so se zelo dolgo sušili. Mama je živela 80 let. Kmalu je prenehala delati v salonu, ker je slabo slišala. Bila je naglušna. Mogoče je delala do 50. leta. Potem sem namesto nje ves čas delala jaz.

USPOSABLJANJE ZA POKLIC

Kako in kje je potekalo teoretično in praktično izobraževanje za poklic brivca in moškega frizerja?

Vida Ocepek: *Ko sem se jaz priučila frizerstva, je bila šola v samostanu v Mekinjah pri Kamniku. To je bilo bolj vajeništvo. Dijaki so bili v internatu v Kamniku. Tam sem naredila izpit. Nisem hodila v šolo, ampak sem se priučila in samo naredila strokovni izpit. Kasneje sem šla še enkrat na tečaj za barvanje las.*

Dušan Ocepek: *Ko sem hodil na frizersko šolo, je bila ta za Bežigradom, sedaj pa je pri Litostroju samostojna srednja frizerska šola. Takrat je bila še v okviru Centra strokovnih šol.*

Hodili smo samo po tri mesece v šolo, vse ostalo je bila praksa, vse skupaj pa je usposabljanje trajalo tri leta. Bil je praktičen in teoretičen del, pa precej strogo je bilo. Pri 17. letih sem bil že izučen. Pri 18. in pol sem šel za 15 mesecev k vojakom v Sombor in Kovin. Tri mesece pred 20. letom sem prišel domov in začel v salonu delati naprej.

Vida Ocepek: *Mama pa se je priučila v Ljubljani. Hodila je par mesecev v nek frizerski salon, kjer se je vsega naučila. Naučila se je delati veljne, da jih je potem delala tudi tukaj. Oba, oče in mama, sta naredila tudi mojstrski izpit. Meni pa ga ni bilo treba delati. Moral pa si biti nekaj let pomočnik, da si lahko odprl obrt.*

Mama je imela same dobre stranke, tudi zdravnikova žena je hodila k njej. Takrat ženske še niso hodile tako pogosto k frizerju kot danes.

Sedaj lahko čutimo, kako se stavba trese, ko tukaj mimo vozijo vlaki. Lokacija za salon je tukaj, ob železniški postaji, verjetno zelo dobra, ali ne?

Vida Ocepek: *Res je dobro, da je lokal blizu železniške postaje. Lokacija je zelo dobra, veliko ljudi gre na vlak, pa z njega. Vlaki pa so najbolj glasni ponoči.*

Katere so bile možnosti napredovanja in kakšna je bila hierarhija pri delu?

Dušan Ocepek: *Vajenec je pospravljaj, strankam je pral glave in opravljal še drugo, manj zahtevno delo. Pa vsaki stranki je moral vzeti plašč in ga obesiti na obešalnik. Tega danes ni več. Potem je moral reči: »Izvolite, prosim. Usedite se. Kar naprej, prosim.« Zelo vljudno.*

Vida Ocepek: *Vsak frizer je imel svojo stranko. Vajenke, ki so se učile, so bile v letih, ki so bila najbolj neumna. Včasih smo morali zelo paziti na to, da so prišle točno. »Vse sorte« je bilo in trajalo je nekaj časa, da so se navadile tega reda.*

Dušan Ocepek: *Tudi jaz, ki sem bil domač, sem bil včasih zelo kregan.*

Vida Ocepek: *Red je moral biti. Nadur pa pri nas nismo delali. Pomembno je bilo le to, da smo stranki dokončali frizuro, drugače pa nismo delali izven delovnega časa.*

Ali so obstajala društva oz. združenja, kjer so se povezovali ljudje s tem poklicem? Če so obstajala, kako so si člani med seboj pomagali?

Dušan Ocepek: *Danes je to Obrtna zbornica v Domžalah, ki deluje že dalj časa. (Opomba: ustanovljena je bila 27. junija 1979.³⁹)*

Vida Ocepek: *V času mojega očeta takšnih organizacij in zadrug ni bilo. Med seboj so si bili brivci in frizerji konkurenca, zato so se nekateri kregali, mi pa se nismo nikoli. Ker kdor pride v salon, pride. To smo vedno vzeli za dobro. Morali smo biti veseli, da stranke pridejo.*

DELO, PRIPOMOČKI IN POGOJI ZA DELO

Katere so bile delovne zadolžitve in odgovornosti brivca in moškega frizerja?

Dušan Ocepek: *Njegovo delo je bilo, da je strigel pa bril in seveda kasiral. Edino vajenci so strankam prali lase. Ko se je komu delala trajna, je vajenec odvijal navijače ali pa je na začetku držal škatle z navijači. Potem je začel sam navijati lase in postopoma se je privadil še vsega drugega frizerskega dela. Pomočnik in mojster sta vedno delala najbolj zahtevno delo. Če ni bilo dela, je pomočnik lahko odšel za kakšnih 20 minut ven iz salona.*

Vida Ocepek: *Nikoli pa nismo hoteli imeti naročanja strank. Še sedaj nimamo naročanja. Včasih stranke zaradi tega malo čakajo in poklepetajo.*

³⁹ Območna obrtno-podjetniška zbornica Domžale, <http://www.domzale-ooz.si/osnovni-podatki/>, 30. 1. 2020.

Ali so se pripomočki za britje in moško frizerstvo skozi čas spreminjali in kako?

Dušan Ocepek: Za britje je bila najprej prava britev, potem pa britve s »klincami«, polovičnimi ali celimi.

Vida Ocepek: Včasih smo delali, kot so rekli, »hladne trajne«. To je bilo potem, ko smo začeli uporabljati kemične preparate. Las ni bilo potrebno nič greti. Težava pa je bila, da so nam kemikalije lahko razžrle roke. To je bilo predvsem pri frizerstvu za ženske, a tudi moškim smo včasih delali hladne trajne. Predvsem sezonski delavci, preden so odšli domov v Bosno, so dali delati trajno, da so domov odšli čisto skodrani.

Dušan Ocepek: V tej britvici je pol žiletke, v tej pa britvica s celo žiletko. Teh ni bilo potrebno nič brusiti, samo celo žiletko smo vstavili v držalo in smo lahko brili. To je bilo malo lažje, da nisi toliko porezal.

Držalo za klinco (žiletko).

Držalo za polklinco (polžiletko).

Ročna mašinka za striženje las.
Danes jih ne uporabljajo več.

Slika 30: Pripomočki za britje pred iznajdbo električnih brivnikov
(razkazal in slike posredoval Dušan Ocepek).

Vida Ocepek: Za ženske so bile kovinske navijalke, za trajno pa lesene. Za trajno⁴⁰ je takšen preparat, da bi, če bi uporabili kovinske navijalke, te oddajale barvo in preparat se bi uničil.

Dušan Ocepek: Drugi pripomočki so še laki, pa gel. Včasih smo uporabljali ehton za niansiranje barve las, več barv je bilo.

Vida Ocepek: Ko je delal še oče, tega še nič ni bilo.

Dušan Ocepek: Ko sem začel z delom, smo že veliko barvali. Pa blanž (beljenje, svetljenje) in pramena smo tudi že delali. Za pramena smo lase barvali skozi vrečko z luknjicami. To smo delali že od frizerske šole naprej. Tudi trajne sem pogosto delal. Enkrat je imela ena stranka kar 140 navijačev na glavi. To je bilo za »afrolook« frizuro. Ali pa sem navijal dolge lase na navijače na spiralo. V 80-ih in 90-ih letih je bila trajna zelo pogosta, sedaj pa je čisto drugače.

Vida Ocepek: Tudi Tito je imel trajno, rekli so ji »mini val«. To se je delalo s preparatom, ki ni bil tako močan. To je bilo pred letom 1980, ko je umrl. To je t. i. hladna trajna, ki je držala pol leta. Moda se je spreminjala in modi smo sledili ves čas. Enkrat je bilo moderno tako, potem drugače. Tudi pri moških so se frizure spreminjale.

Dušan Ocepek: 20 let nazaj so bile moderne frizure na gobico, »čapci« so rekli. Zelo veliko sem jih na tak način ostrigel. Potem je prišla irikeza, pa ne zelo visoka, samo devet milimetrov visoka, okrog nje pa so bile lase postržene skoraj v nulo.

Še prej, tam okrog leta 1968, so fantje hoteli dolge lase, take, kot so jim imeli Beatli. Sedaj pa imajo mnogi brade, kar spominja na begunce, ki tudi vsi nosijo brade.

⁴⁰ Trajna, SSKJ: kodranje s toploto, kemičnimi sredstvi; ondulacija,
<https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=trajna>, 13. 2. 2020.

Kakšna je bila delovna obleka in morebitna zaščitna oprema, če ste delali s kemikalijami?

Vida Ocepek: *Nobene zaščite nismo imeli, samo navadno haljo in rokavice, da nam preparati niso preveč razžrli prste.*

Dušan Ocepek: *Če si dve trajni naredil, ti je že vse razjedlo. Z Branko Matovina (opomba: še danes dela v salonu kot s. p.) sva delala enkrat popoldne, ko je 18 ljudi čakalo zunaj pred salonom, pa vsi so želeli imeti trajne ali pa barvanje. Pa vse sva morala narediti v štirih ali petih urah. Zunaj so imeli klop, da so lahko sedeli.*

Vida Ocepek: *Ob določenih praznikih je bil velik naval, npr. pred prvim novembrom, konec decembra, za božič in novo leto. Takrat smo imeli tudi po 50 strank na dan. Bili pa so tudi dnevi, ko strank ni bilo. Tako je pri tej obrti, enkrat jih je veliko, drugič nič. Pa smo morali vedno gledati, da smo poravnali vse stroške. Včasih je bilo veliko garanje.*

Kakšni so bili delovni pogoji (toplota, svetloba, voda, čistoča v prostoru)? Ali so se v zadnjih stotih letih kaj spremenili?

Vida Ocepek: *Najprej še vodovoda ni bilo. Vodo smo greli, potem pa smo jo imeli v kovinskih vrčih in smo jo polivali na glavo, da smo strankam umili lase. Oče je skozi uporabljal vodo iz vrča. Ampak takrat ljudem nismo pogosto prali las. Mama je pripovedovala, da je kakšna ženska prosila, da bi ji oprali lase, ker se še niso vse tako umivale. Vodovod je bil tukaj kmalu, že leta 1960. Potem smo imeli bojler za gretje vode, pa nam je tople vode včasih zmanjkalo. Hitro smo jo morali segreti v kuhinji.*

Dušan Ocepek: *Pa še pravih šamponov ni bilo. Uporabljali smo iz mila narejen šampon. Potem je na laseh nastal velik »poc«. Ko so prišli prvi šamponi, smo ga smeli vzeti čisto malo, da smo z las sprali milo. Tako drag je bil takrat šampon.*

Vida Ocepek: *Oče je pral še z milom tovarne Zlatorog. Milo so kuhali, da je postalo bolj redko. Belo je postalo, s tem so prali lase. Pa še nič se ni penilo. Pomagali so si z jajci, z rumenjacom. Potem so v Iliriji Ljubljana začeli izdelovati tiste prve šampone.*

Včasih si hotel imeti določeno barvo za barvanje las, pa je niso imeli, samo črno so ponujali. S črno pa ne moreš barvati. Potem je nismo vzeli in nismo barvali.

Dušan Ocepek: *Imeli smo tudi težave s preparati, ker jih ni bilo. To je bilo okoli leta 1980, ko sem jaz že delal. Bila je takšna kriza v Ljubljani, da smo morali čakati dve uri v vrsti, da smo dobili dve ali tri plastenke preparata za trajno. To je bilo v obdobju okoli leta 1982, ko je bila predsednica Izvršnega sveta Jugoslavije Milka Planinc. Vsega je primanjkovalo, od pralnega praška dalje.*

O zgodovini tovarne Ilirija lahko na spletu preberemo naslednje: »Leta 1946 je bila tovarna podržavljena in 1948 so jo preimenovali v **Kemično tovarno Ilirija Vič**. Med prvimi v Jugoslaviji so pričeli s proizvodnjo frizerske kozmetike. V letih 1946–1960 je proizvodnja stagnirala, hitreje pa je stekel razvoj v letih 1960 in 1961, ko so začeli graditi novo tovarno. Leta 1964 so zgradili skladišče, leta 1968 pa industrijski objekt, ki je postal temelj za nadaljnji razvoj tovarne in sodobno proizvodnjo. Zgodba nege las Subrina se je začela leta 1958.

Podjetje Ilirija je na trgu bivše Jugoslavije predstavilo prvi balzam za hitro regeneracijo las z imenom Subrina. Tako se je liniji šamponov Narta pridružil za takratni čas edinstveni izdelek v lasni kozmetiki, balzam za lase. Ta je korenito spremenil navade potrošnikov in frizerjev pri negi las ter postavil pomemben mejnik na področju razvoja lasne kozmetike. Balzam je za razliko od šampona vseboval novo sestavino, ki s svojo kemijsko strukturo takoj po nanosu regenerira povrhnjico las in tako omogoča, da lasje postanejo mehki, bleščeči in vitalni. Uporabniki so se lahko z nego doma znebili razcefranih las, česanje je bilo enostavnejše, frizerji pa so lažje oblikovali pričeske. Po priključitvi tovarne kozmetičnih izdelkov in zobnih past Vedrog z Lavrice leta 1975 je združeno podjetje **Ilirija-Vedrog** postalo vodilni jugoslovanski

proizvajalec kozmetike. Še posebej je bila dejavna na področju lasne kozmetike, ki je predstavljala okoli 70 % jugoslovanske proizvodnje.⁴¹

Slike 31: Iz zgodovine tovarne Ilirija: proizvodnja, pričeske v preteklosti, sušenje las s havbami in barve za lase tovarne Ilirija.⁴²

Na lasišču naših učencev šoli so se spet pojavile uši. Ali ste tudi vi imeli kdaj težave zaradi uši?

Dušan Ocepek: *Včasih so prišle nekatere stranke tudi z ušmi. Ena iz Domžal je enkrat prišla in ko ji je Branka Matovina začela prati lase, je nekaj začelo lesti. Nismo je ostrigli, morala je iti domov. Potem smo morali vse brisače oprati. A takih primerov je bilo zelo malo. Na srečo nismo imeli veliko takih težav.*

Vida Ocepek: *Včasih tudi ni bilo preparatov za odstranjevanje uši. Ko so bili naši otroci majhni, so jih odstranjevali s petrolejem.*

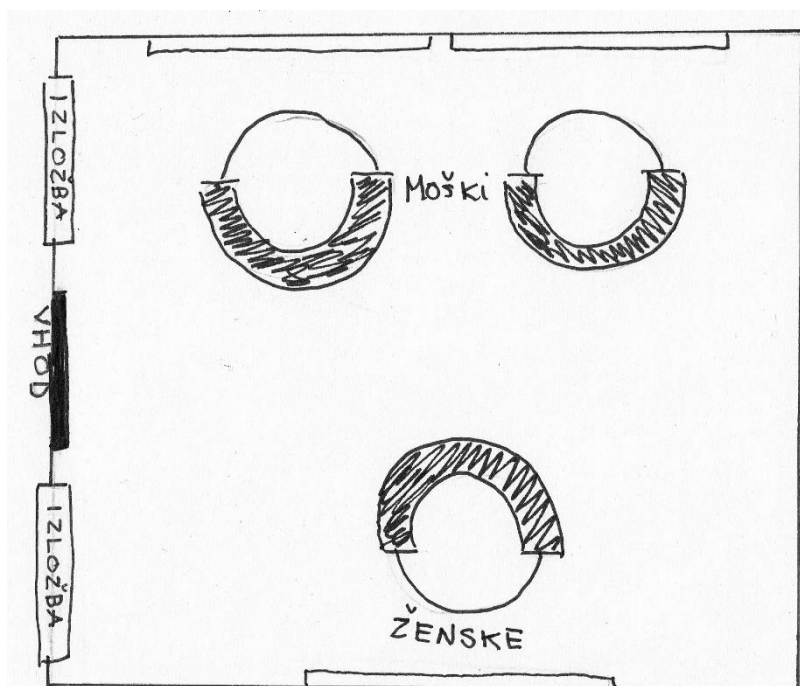
Dušan Ocepek: *Ko so bili moji otroci še v vrtcu, so dobili uši. Potem smo morali na lase dati neko emulzijo in jih zavezati z vrečko, da se je v njej naredila para. Tisto je bilo učinkovito, dobro. To je bilo že daleč nazaj, okrog leta 1982. Še danes imajo otroci uši, pa še na čiste lase gredo rade.*

Kako so bili opremljeni delovni prostori za opravljanje tega dela in kako se je opremljenost salona spreminjala?

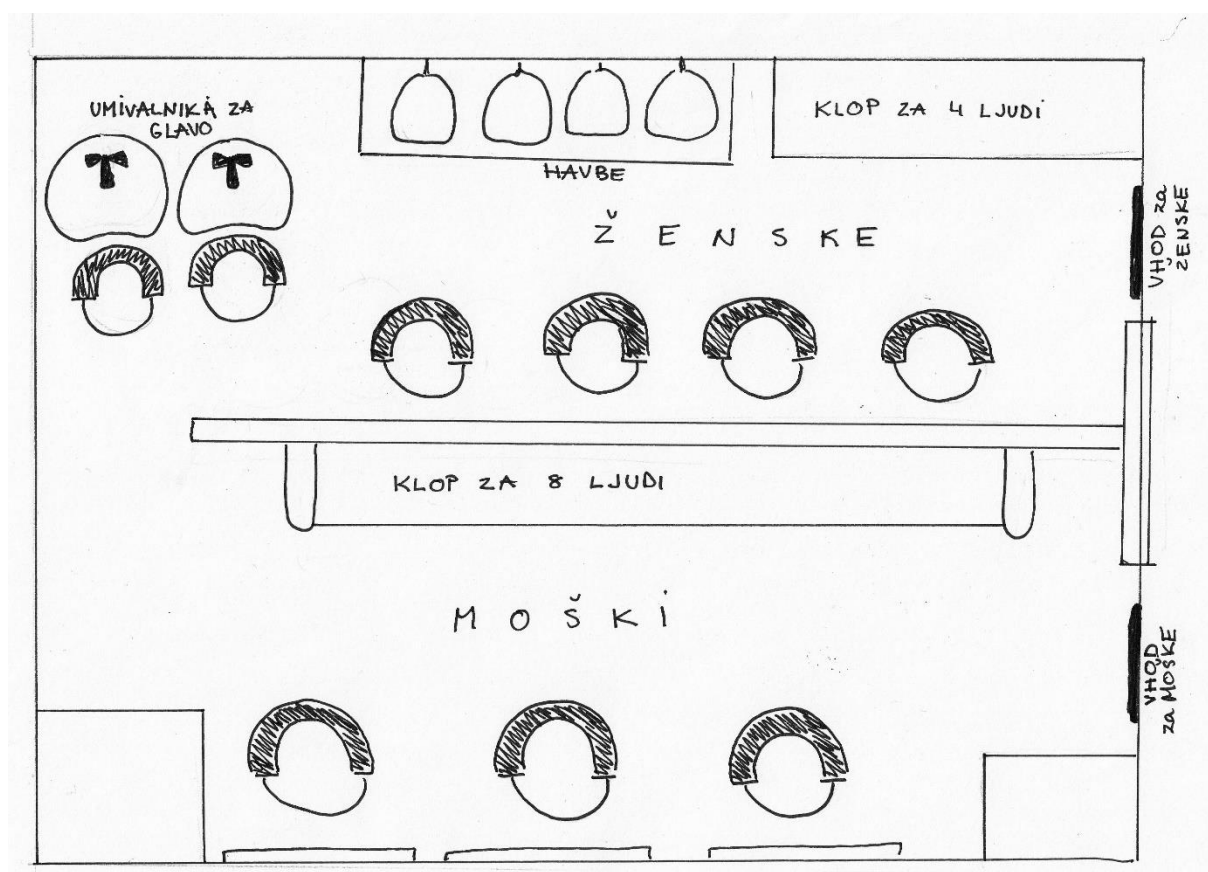
Vida Ocepek: *V Vatikanu je bil en sam prostor. Zunaj je bila na eni strani izložba, na drugi pa vhod s ceste. Mama je imela en del, oče in še en pomočnik pa drugi del. Na steni so bila ogledala. Na sredini ni bilo pregrajeno. Oče je imel dva ogledala in dva sedeža. Mama, ki je delala na drugi strani, pa je imela samo en sedež. Zunaj je bila klop za čakanje. Takrat tukaj ni bilo nobenega prometa. Imela sta dosti dela. Vatikan se je hiški reklo zato, ker se je pri Matiji Ravnikarju, ki nam je dal zemljo v najem, doma reklo pri Papežu.*

⁴¹ Ilirija, zgodovina, <https://www.ilirija.si/sl/od-zacetkov-do-danes-siritev-ponudbe/zgodovina> 6. 2. 2020.

⁴² Ilirija, zgodovina, <https://www.ilirija.si/sl/od-zacetkov-do-danes-siritev-ponudbe/zgodovina> 6. 2. 2020.

Skica 1: Frizerski salon Del Bello v hišici, ki so jo jasneje poimenovali Vatikan. Pogled proti severu.
Risala: Zorka Jeraj.

Skica 2: Brivsko-frizerski salon Del Bello v novi hiši po drugi svetovni vojni. Pogled proti severu.
Risala: Zorka Jeraj.

Dušan Ocepek: Babica je včasih začela delati že ob štirih ali petih zjutraj, da je ženske sfrizirala še pred službo.

Vida Ocepek: Jaz sem ji s fenom kdaj pomagala sušiti lase. Moda je bila takrat takšna, da jim je morala narediti veljne lepo postrani. To je naredila s ščipalkami. Potem smo tudi sušili lase in vstavljali v lasišče umetne lasne vložke, dodatke. Tudi to smo takrat že delali.

Dušan Ocepek: Tukaj v novi hiši pa smo imeli tri ogledala na ženski in tri na moški strani. Dvoja vrata so bila, ena na ženski in ena na moški strani. Predelna stena je bila na sredini. Na eni strani so bila tri ogledala pa stoli, na drugi strani pa štirje stoli. Imeli smo tudi štiri havbe za sušenje las, pa klop, na kateri so lahko sedeli štirje ljudje. Ženski in moški del sta bila ločena. Imeli smo dva umivalnika za pranje las. Moški so šli na ženski del, če smo jim prali lase. Na sredi je bila okrogla peč na žaganje, v kateri je cel dan gorelo. Kasneje pa smo imeli centralno kurjavo.

Ali so obstajala kakšna pravila glede tega, kako ste se morali obnašati do strank?

Dušan Ocepek: Rekel si: »Izvolite naprej,« vzel stranki plašč in ga obrnil. Z vsemi strankami smo delali enako vljudno. O tem smo se učili že v šoli. Ko sem prišel na prakso, sem imel enkrat haljo malo zavihano, pa sem jo moral takoj popraviti. Takrat smo morali vsi moški nositi kravate. Sedaj tega ni treba več. Ženske pa so imele samo haljo. Še danes nosim belo haljo, ženske pa imajo predpasnike.

Ali za frizerje obstajajo kakšne poklicne bolezni?

Vida Ocepek: Eni so imeli izpuščaje na rokah, ker so bili alergični na preparate. Potem tega dela niso mogli več opravljati. Jaz teh težav nisem imela. Prej smo morali opraviti zdravniški pregled.

Dušan Ocepek: Zaradi stanja pri delu imam te »policajske« čevlje. Ženske pa so imele cikle ali ortopedske čevlje.

Vida Ocepek: Sedaj imam malo otečene noge, ampak pri mojih letih je to normalno. Bila pa sem ves čas na nogah. Tudi, ko sem bila noseča, sem do zadnjega delala. Noge me še danes ne bolijo. Poglejte pa ta prst. Malo je kriv, a ne? To je zaradi škarij, ker sem veliko strigla.

Dušan Ocepek: Kaj pa tole (pokaže prste na roki)? To je od tega, ker sem veliko pral glave. Drugače so prsti normalni, samo v členku se zaskočijo.

DELOVNI ČAS IN ZASLUŽEK

Kakšen je bil delovni čas in koliko je bilo prostega časa?

Vida Ocepek: Imeli smo deljen delovni čas in sicer od 8. do 12. ure pa od 14. do 18. ali 19. ure. Včasih smo delali še ob nedeljah od 8. do 12. ure. Ob ponedeljkih smo bili vedno prosti in smo še sedaj. Ob sobotah smo delali do 12. ali 13. ure.

Dušan Ocepek: Dedek je delal ves dan. Ni imel deljenega delovnega časa. Tudi ob nedeljah je kakšen dan delal, ob ponedeljkih pa je bil vedno prost. Babica je pred prazniki začela že ob štirih zjutraj. Sedaj pa delamo od 8. do 17. ure. Ob 12. uri prekinem z delom, ker imam polovični delovni čas, ker sem že upokojen. Še vedno pa imam svoj s. p. Dobim polovico pokojnine, za polovični čas pa moram plačevati dajatve. V ostalem delu delovnega časa dela Branka Matovina, ki ima tudi s. p. in je tukaj najemnica.

Kakšen je bil zaslužek in koliko je bilo dopusta? Ali je bil salon v času poletnega dopusta zaprt?

Vida Ocepek: Včasih sploh nismo imeli nič dopusta. Drugi so šli na dopust, mi pa smo ves čas delali. Imeli pa smo včasih dva ali tri dni zaprto, da smo generalno pospravili, vse prebelili in počistili.

Dušan Ocepek: Ko sem začel delati v salonu, smo že imeli dopust. Bil je to kolektivni dopust. 14 dni smo imeli zaprto. Danes pa zaradi dopusta salona ne zapiramo več. Enkrat dela eden, drugič drug. Zaposlena sva samo dva, pa se izmenjujeta.

DELOVANJE V ZGODOVINSKO TEŽKIH OBDOBJIH

Kako je bilo med drugo svetovno vojno? Ali je salon tudi deloval in če je, kaj je bilo drugače (nemške stranke, pogovorni jezik ...)?

Vida Ocepek: *Tudi med vojno smo delali. Seveda so bile tudi nemške stranke. Tukaj je delal en Viler, ki je nekemu nemškemu oficirju ukradel denar. Serviet je dal tako, da mu je lahko iz žepa vzel denar, ne da bi on to opazil. Ko ga je "žajfal", je opazil, da ima v prsnem žepu denar, pa mu ga je ukradel. Zaradi tega je potem zbežal v partizane. Nasproti salona so bili nastanjeni domobranci. Imela sem veliko srečo, da niso izvedeli, da sem bila tukaj rajonska intendantka (SSKJ: voj. oficir, ki vodi oskrbovanje vojaških enot).*

Vida Ocepek: *Ko je bilo konec vojne, zadnji dan vojne, je prišel na Kolodvorsko cesto domačin Jože Sitar in je samo zavpil enemu domobrancu: »Ali boste dobili svoje, hudiča?« Pa ga je en domobranec tukaj ustrelil, tako da so ga prinesli v naš salon. Jože Sitar je bil dedek Alme Novljan, ki se je lani poleti izgubila na otoku Mljetu in jo iščejo. Ko so Sitarja prinesli sem v salon, je bil hudo ranjen. Ko so ga prišli reševati, so iz salona vzeli naše usnjene podloge za sedenje, a je potem umrl. Domobranci so ga ustrelili zaradi ene napačne besede. Če bi bil tiho, bi preživel. Ta dogodek je tudi opisan. Samo vtiskajte v spletni iskalnik: Sitar Jože, Mladina.*

Članek z naslovom *Ustreljen 9. maja '45, Resnice o prvem dnevu svobode in zadnjem dnevu vojne: Jože Sitar* sva našli na spletni strani revije Mladina. »Jože Sitar je 9. maja 1945 z družino stal pred hišo, postavljeno na obrobju Domžal. Na dimniku tovarne Helios je bila že izobešena slovenska trobojnica, vreme je bilo sončno, vojna se je končala. »Prišla je svoboda,« je rekel, kot se spominja njegova hči Majda. Nakar je sedel na kolo in se z obrobja Domžal odpeljal proti železniški postaji. Jože Sitar ni bil partizan, a je delal za Osvobodilno fronto. Hči Majda - rojena je bila leta 1938 - se spominja, da si je v tistem trenutku, ko je oče rekel, da je prišla svoboda, oddahnila. Leta 1944 so namreč Jožeta Sitarja domobranci zaprli, njegova žena pa je živela v strahu, da bo ostala sama z dvema otrokoma. 9. maja zjutraj, ko je prišla svoboda, je strah ugasnil. »Spominjam se toplih, svetlih barv. In očeta, kako je sedel na kolo.« Ko se je Jože Sitar odpeljal s kolesom, je želel priti do domobranske postojanke, ki je stala nasproti domžalske železniške postaje, in ugotoviti, kaj je z domobransko dokumentacijo. Dokumentacijo je želel zavarovati, da ne bi bila uničena. Vendar se ni več vrnil domov. /.../ Rojen je bil leta 1903 v Mengšu. Po poklicu je bil mizarski mojster, vendar so mu okupatorske oblasti zaradi suma, da dela za OF, med vojno obrt vzele. Potem je zbijal lesene krste. Sum, da dela za partizane, se je okrepil jeseni 1944, ko so doma skrivali sorodnika, dezertarja iz nemške vojske. Jože je iz lesa zbil zaboj in ga zakopal v premog. Ubegli vojak se je nekaj tednov skrival v lesenem bunkerju, skritim pod kupom premoga. Potem je odšel v partizane. Jožeta pa so zaradi suma, da dela za OF, za kak mesec zaprli v kletne prostore domobranske postojanke. Po političnem prepričanju so mu bili najbližje krščanski socialisti. /.../ Ko se je 9. maja 1945 s kolesom pripeljal do domobranske postojanke, kjer je želel zavarovati dokumentacijo, se je izkazalo, da 9. maj ni prvi dan svobode, pač pa zadnji dan vojne. Publicist Stane Stražar v knjigi *Domžale, mesto pod Goričico*, navaja, da je skupina aktivistov OF hotela vstopiti v prostore že izpraznjene domobranske postojanke. Takrat pa se je do postojanke vrnila skupina domobrancev. Jožeta Sitarja so ustrelili s tremi streli v trebuh. Bil je hudo ranjen. Prenesli so ga do bližnje brivnice, brivnice Del Bello, potem pa so ga prepeljali v bolnišnico. Njegova hči Majda se spominja: »Nekdo je prišel k mami in povedal, da je oče ranjen. Vedela sem, da je nekaj narobe. Poslali so me k teti in stricu, v Stob. Popoldne, okoli petih, so v Domžale vkorakali partizani. Teta mi je dala rože in sem jih delila prihajajočim borcem.« 16. maja 1945 je Slovenski poročevalec objavil trivrstično vest. »Novi grobovi. Zadet od izdajalske krogle je preminil mizarski mojster Jože Sitar. Pokopali ga bodo danes na farnem pokopališču v

Domžalah.« Pogreb je bil nenavaden. Zbralo se je ogromno ljudi. »Prišla je tudi godba na pihala. Oče je bil namreč pred vojno godbenik. Po dolgih letih vojne se je lahko na enem mestu zbralo veliko ljudi. Po eni strani je bilo v zraku veselje, da je prišla svoboda, da se ljudje spet lahko zbirajo, da lahko brez strahu govorijo med seboj. Godba je igrala po dolgem času, menda sem jo na očetovem pogrebu slišala prvič. Po drugi strani nas je prevevala huda žalost. Vendar sta najhujša žalost in jok prišla kasneje, čez nekaj dni. Praznina je prišla čez čas, prišla je za nami.« Ker je Jože Sitar umrl šele po vojni, družina prvih pet let ni bila upravičena do partizanske penzije. Šele po letu 1950 jim je nova oblast priznala pravico do pokojnine.«⁴³

Kaj pa v povojnem obdobju? Ali ste se zaradi povojnega pomanjkanja srečevali s kakšnimi težavami?

Vida Ocepek: *Hiša je bila zgrajena na kredit, saj je bila takrat kriza. Pred vojno je bilo težko odplačevati dolg, plačevali so samo obresti, glavnice pa niso zmogli. Oče je vsako zimo naredil prošnjo, da je lahko plačeval samo obresti, glavnice pa ni zmožel. Med vojno pa je bila nemška marka in smo že lahko odplačali tudi glavnico.*

Dušan Ocepek: *Med vojno je šla mama dvakrat z vlakom na Češko. Potovala je sama, stara 16 let.*

Ga. Vida, nam lahko opišete ta dogodek?

Vida Ocepek: *Šla sem obiskat brata, ki je bil na Češkem v vojski. Sem bila kar korajžna, nič mi ni bilo težko. Samo njegovo sliko sem imela in podatek, v katerem regimentu ali polku se nahaja, pa ni bilo nobenih težav. Malo sem znala nemško, med vojno sem se naučila nemščine. Takrat se v Ljubljano ni dalo priti. Šla sem z vlakom iz Domžal skozi Črnuče, pri Črnučah pa je šla proga za Kranj. Od tam sem šla z vlakom na Dunaj, z Dunaja pa ponoči (ravno takrat so imeli alarm) smo šli na Češko. Brat je bil z vojsko nastanjen v Moravski Ostravi, pa v Ihlavi. V teh dveh krajih je bil. Tam nekje sem tudi prespala. Ker nisem imela nobenega dovoljenja, nisem mogla spati v hotelih. Sobico za spanje sem dobila čisto privatno, pri ljudeh. Brat je bil kasneje premeščen še v Francijo, v Laon, severno od Pariza, potem pa še v Srbijo. Od tam je prišel na dopust, nato pa je zbežal v partizane.*

Vida Ocepek: *Tukaj je še ena slika, ki je nastala po vojni, ko sem šla obiskat v bolnico neko partizanko, ki je veliko pomagala. Potem je umrla.*

Po vojni je verjetno marsičesa primanjkovalo.

Vida Ocepek: *Po vojni je bilo pomanjkanje vsega. Vse se je težko dobilo. Nismo dobili materiala. Enega smo poznali, da je šel kupovat kemikalije, da smo jih potem sami zmešali in imeli za trajno. Morali smo imeti te posebne kemikalije, pa prekuhano vodo in smo lahko delali naprej. V Ljubljani je bil en frizer, h kateremu smo hodili po preparate. On jih je tudi sam izdeloval, pri njem smo jih kupili. Drugače pa je bilo v trgovinah, kjer se ni nič dobilo. Takrat sem bila še na občini v službi, kjer sem izdajala živilske karte.*

Dušan Ocepek: *Stric Gusti je stražil, Končan pa je splezal na toplar, kjer je nek Nemec spal z eno žensko, in mu je ukradel pištolo. Tako pogumen je bil. To pištolo je potem nesel v partizane. To mi je pripovedoval Končan, ki je sedaj že umrl. Njegov oče pa je delal za arhitekta Jožeta Plečnika. Franc Končan je bil ključavničar, pa tudi njegov oče je imel isti poklic. Doma so bili pod cerkvijo.*

Vida Ocepek: *Spomnim se še Plečnika, kako je včasih tukaj mimo hodil. Tukaj je bil tudi en Vrečar, kateremu je Plečnik pri vhodu naredil dva stebra. Zato je danes Kolodvorska ulica spomeniško zavarovana.*

⁴³ Ali H. Žerdin, Ustreljen 9. maja '45, Mladina 19, Politika, 15. 5. 2005, dostopen na povezavi <https://www.mladina.si/94645/ustreljen-9-maja-45/> 16. 1. 2020.

Slika 32: Avgust Del Bello z delavci in stranko pred svojim salonom okrog leta 1948 (arhiv Dušana Ocepka).

Kdaj je bilo za delovanje salona najtežje obdobje in zakaj?

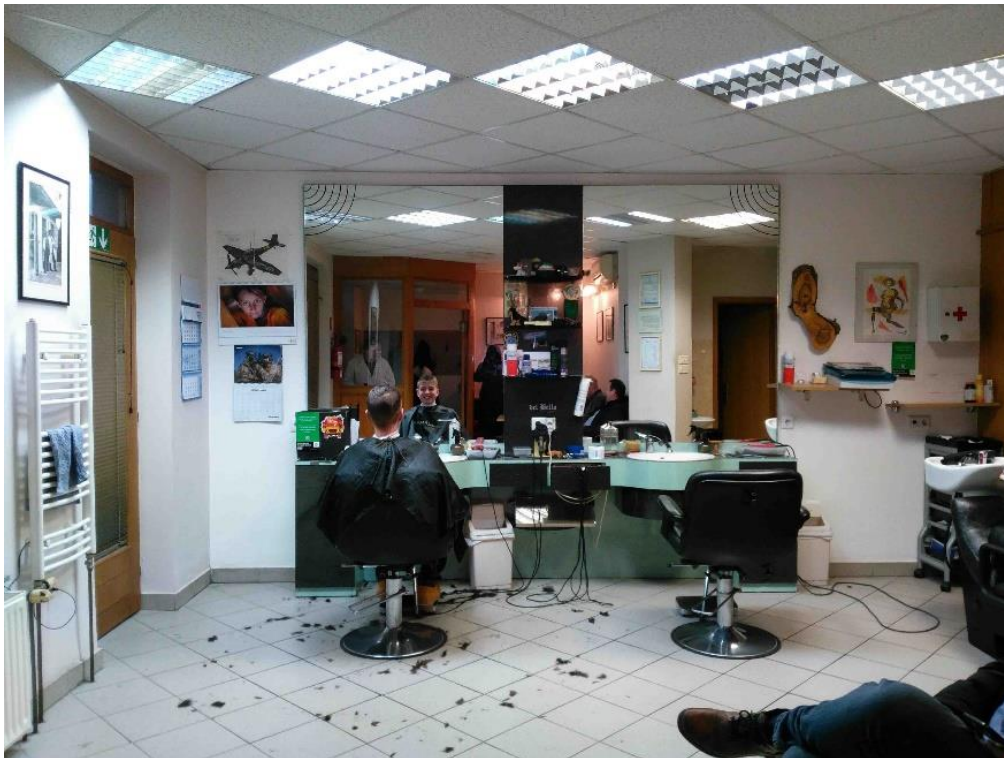
Vida Ocepek: *Najtežje je bilo med vojno, pa potem, ko je umrl oče, da smo lahko delali naprej brez njega. 22 let sem bila stara (opomba: januarja 1949), ko sem šla v službo na občino. Da sem dobila službo, sem morala prej narediti tečaj. Zadolžena sem bila za izdajo živilskih kart. Po očetovi smrti pa sem morala vse drugače preurediti. Ker brat ni prevzel frizerskega salona, sem jaz začela pomagati mami. Drugače ne vem, kako bi bilo. Če mama ne bi imela nobenega domačega v salonu, bi bilo še težje.*

Oče je po vojni nekaj časa še delal. Umrl je 17. oktobra 1949, ampak je bil že prej malo bolan. Že pred vojno je imel težko pljučnico in v tistih časih še niso imeli dobrih zdravil. Poleg tega je tudi slabo videl in je zato težko delal. Vsa odgovornost je slonela na mami. Mama sama tudi ne bi zmogla, ker je imela težave s sluhom. Takrat še ni bilo slušnih aparatov.

Kako pišete vaš priimek? Ponekod sta besedi Del Bello zapisani ločeno, ponekod skupaj.

Dušan Ocepek: *Mi se sedaj pišemo Ocepek. Po vojni, se mi zdi, ni smelo biti napisano Del Bello, ampak je bil samo en l (Del Belo), ponekod pa je bilo pisano skupaj (Delbelo).*

Vida Ocepek: *Bratova hčerka Tanja ima dva sinova. Prej ni smela priimka pisati narazen Del Bello, ampak skupaj (Delbello). Sedaj pa se podpisuje drugače: del napiše z malo začetnico, Bello pa z veliko. Italijani bi tudi tako napisali. Hčerka živi v Domžalah, v Stobu. Njen oče, moj brat Gusti, je živel še tukaj z nami, ko je umrl. Cela njegova družina je živela tukaj. Ko pa je brat umrl, smo njegovi družini pomagali, da se je zanje kupila in odplačala hiša v Stobu.*

Slika 33: Notranjost Moškega frizerskega salona Del Bello danes.

PRIHODNOST POKLICA IN MOŠKEGA FRIZERSKEGA SALONA DEL BELLO

Kako deluje frizerski salon danes?

***Dušan Ocepek:** Težav ni. Frizerski salon deluje. Delamo, ko moramo. Strank je zadosti. Včasih je lušno tudi, če imamo malo prostega časa.*

Kakšno prihodnost napovedujete frizerskemu salonu Del Bello? Ali imate nasledstvo?

***Dušan Ocepek:** Ne, prihodnosti pa ni. Vsi trije otroci, dva sinova pa hčerka, imajo frizerske izpite, pa nobeden ni ostal doma. Nočejo. Dva sta se že odselila, najmlajši, star 31 let, pa živi doma. Ne dela v frizerstvu, ampak je tišlar. Starejši sin Sašo je po izobrazbi politolog, končal je fakulteto, dela pa z računalniki, nekaj v zvezi s spletnimi stranmi. Hčerka, stara je 35 let, dela v tovarni Tosama. Vsi so najprej naredili frizersko šolo, a nobeden ni hotel ostati v frizerstvu. Tako so se sami odločili. Ne moremo pa nikogar prisiliti. Hči za hobi v strelskem društvu tekmuje s pištolo v praktičnem streljanju. Oba tudi tekmujeta. Na tekmovanja pride tudi po 160 tekmovalcev.*

Kakšno prihodnost napovedujete poklicu moškega frizerja?

***Dušan Ocepek:** Ne vemo, kako bo v prihodnosti. Verjetno bo ta poklic v prihodnosti še vedno potreben. V Domžalah je veliko frizerskih salonov, menda 32 lokalov. A zaposlenih v njih ni prav veliko. Vsak je sam ali pa stole daje v najem, tako kot jaz. Marsikje jim gre bolj slabo. Nekateri začnejo in potem pustijo. Zdržati moraš. Nikjer ni za vse.*

***Vida Ocepek:** Pri nas smo vedno plačevali davke, pa vse delavce in vse druge obveznosti. Računovodstvo sem vodila sama. Pri plačilih pa moraš biti redoljuben, da plačaš vse, da ni nobenega dolga. Nikoli nisem imela dolga. Marsikje pa ni tako ali pa zapadejo v goljufijo. Pri nas tega ni bilo. Zato pa je bil pomočnik Danilo Trškan toliko časa pri nas, celo delovno dobo do upokojitve. Pomočniki običajno grejo na svoje, on pa je ostal. Ni mu bilo hudega.*

Gospa Vida, vi ste ena redkih, ki ste še poznali vašega očeta Avgusta Del Bella. Kakšen je bil kot oče?

Vida Ocepek: *Zelo v redu je bil. Bil je zelo delaven in skrben. Nikoli mu ni bilo prav lušno, včasih pa je bilo res težko. Od hobijev je imel rad le balinanje. Balinal je na način, kot balinajo Primorci, da mečejo krogle. Prvih 25 let ni preživel v Domžalah. Kadar se je vrnil v svojo rodno vas Šterno, je rekel, da je dom ostal takšen, kakršnega je zapustil. Ognjišče in vse ostalo se ni nič spreminjalo.*

Dušan Ocepek: *Stric, ko smo ga šli obiskat v Šterno, je imel vse stene samo s papirjem zlepljene na kamen, pa črno ognjišče je še bilo. Zdaj v Šterno ne hodimo več, ker tam ni nobenega več. Stric, ki nas je imel zelo rad, je umrl. Našo sliko je imel na vidnem mestu in govoril je, da smo njegovi otroci.*

Vida Ocepek: *Imam štiri otroke, osem vnukov in štiri pravnuke. Vsi otroci živijo blizu. Eden je v Mengšu, eden v Domžalah, pa pridejo. Edino vnukinja je poročena v Gradcu, a kljub temu pride večkrat domov.*

V župnišču smo dobili podatke o družini vašega očeta, pa smo opazili tudi, da ste imeli še enega brata.

Vida Ocepek: *Ja, to je bil brat Marjan. Star je bil osem dni, ko je umrl. Rodil se je konec leta 1928. Tisto leto je bilo zelo mrz.*

Dušan Ocepek: *Moj oče, ki se je rodil 18. decembra istega leta, je pripovedoval, da je bilo takrat hladneje od minus 30 stopinj Celzija. Okoli krušne peči se je delal srež.*

Hvala vam za pogovor!

3.5 SKLEPNE UGOTOVITVE

3.5.1 ŽIVLJENJSKA POT AVGUSTA PASKALA DEL BELLA

Avgust Paskal Del Bello se je rodil 17. 4. 1897 v vasi Šterna na slovensko-hrvaški meji. Danes je ta vas na hrvaški strani meje in spada v občino Grožnjan (italijansko Grisignana). V času prve svetovne vojne, leta 1915 in 1916, je v Karlovcu (kjer je živela njegova sestra) obiskoval strokovno šolo za brivca in ter opravljal prakso pri brivski mojstrici Heleni Maretić. Leta 1919 je delal kot brivski pomočnik pri brivskemu mojstru Avgustu Jordanu v Vevčah pri Ljubljani, 16. marca 1920 pa je Avgust Del Bello prišel v Domžale. Najprej je dve leti delal kot brivski pomočnik pri brivcu Josipu Hemuli (do 17. 10. 1922), nato pa je opravljal svojo obrt samostojno v leseni hišici, ki je stala neposredno ob železniških zapornicah pri današnji občinski stavbi. V tem času se je poročil (24. 2. 1924) s Frančiško Novak iz Ribnice. 8. 6. 1925 se jima je rodil sin Avgust (Gusti). Istega leta, 17. decembra 1925, je lesena baraka, ki je bila prva Delbellova brivnica, pogorela. Začasno je opravljal svoje delo kar tam, kjer je mlada družinica živela, v Zgornjih Domžalah 142. Opazil je, da je vsak dan največ ljudi v okolici železniške postaje, zato je zaprosil Matija Ravnikarja, ki je imel v bližini železniške postaje svojo slamnikarsko delavnico, kasneje tovarno, da bi mu dal nekaj zemlje v najem, da bi na njej zgradil svojo brivnico. Najemno pogodbo sta podpisala 28. aprila 1926 v Kamniku pri notarju dr. Franu Horvatu, Del Bello pa se je obenem obvezal, da bo vsak teden brezplačno bril in vsak mesec brezplačno strigel Matija Ravnikarja in njegova sinova. Ker pa je bila najemna pogodba le za osem let, se je Avgust Del Bello oziral za trajnejšo rešitev svojega poslovnega in stanovanjskega problema. Najel je kredit in do leta 1934 zgradil novo enonadstropno stavbo na Kolodvorski cesti (najprej je imela št. 8, danes je to št. 9). Po preteku najemne pogodbe je

brivski salon preselil v novo hišo. V njej je delal skupaj s svojo ženo Frančiško vse do svoje smrti 17. 10. 1949. Umrl je pri starosti 52 let.

3.5.2 BRIVSKO-FRIZERSKI SALON DEL BELLO PO SMRTI AVGUSTA DEL BELLA

Po njegovi smrti je frizersko obrt prevzela njegova žena Frančiška Del Bello. Ker je imela težave s sluhom, je lahko delala le še eno leto (1950). Poslali so prošnjo na maršalat v Beograd, da bi prišel domov in prevzel frizerski salon njen sin Gusti. Prošnja je bila odobrena, vendar pa Gusti, ki se je šolal za oficirja, ni imel veselja do dela v salonu. Zato je svoji mami najprej pomagala hčerka Vida, ki pa je kasneje, ko mama ni mogla več delati, prevzela frizersko obrt. V tem času je bil v salonu za vajenca in kasneje frizerski pomočnik Vinko Ocepek, s katerim se je Vida Del Bello poročila. Skupaj sta vodila frizerski salon, v družini pa so se jima rodili štirje otroci. Njen brat Gusti je umrl zaradi kapi že leta 1963, star komaj 38 let. Mama Frančiška Del Bello je umrla leta 1979, stara 80 let. Vidin mož Vinko Ocepek pa je umrl leta 1982. Od leta 1968 je v frizerskem salonu delal Vidin sin Dušan, najprej kot vajenec, nato pa kot frizerski pomočnik. Leta 1985, po upokojitvi svoje mame Vide, je prevzel frizerski salon in ga vodi še danes. Ker je že upokojen, dela le še polovični delovni čas, preostali delovni čas pa v salonu kot najemnica dela Branka Matovina, ki ima tudi svoj s. p. Moški frizerski salon Del Bello žal nima nasledstva. Čeprav so se vsi trije otroci Dušana Ocepka izšolali za frizerje, danes nihče ne opravlja več tega poklica.

Preglednica: Avgusta Del Bella v Domžalah in menjavanje vodenja njegovega salona

<i>Leto</i>	<i>Vodenje salona</i>	<i>Kraj salona</i>
1920	Josip Hemula, Del Bello kot brivski pomočnik	Zg. Domžale 71.
1922	Avgust Del Bello, brivec	Zg. Domžale, baraka pri železniškem prehodu.
1925	Avgust Del Bello, brivec	Zg. Domžale, baraka pogori, dela tam, kjer stanuje – Zg. Domžale 142.
1926	Avgust Del Bello in Frančiška Novak, por. Del Bello	Zg. Domžale, na najetem zemljišču zgradi hišico »Vatikan«.
1934	Avgust Del Bello in Frančiška Novak, por. Del Bello	Zg. Domžale, nova hiša, danes Kolodvorska cesta 9.
1949	Frančiška Novak, por. Del Bello	Domžale, Kolodvorska cesta 9.
1977	Vida Del Bello, por. Ocepek in Vinko Ocepek	Domžale, Kolodvorska cesta 9.
1982	Vida Del Bello, por. Ocepek	Domžale, Kolodvorska cesta 9.
1985	Dušan Ocepek	Domžale, Kolodvorska cesta 9.
2020	Dušan Ocepek	Domžale, Kolodvorska cesta 9.

3.5.3 ŠTEVILO ZAPOSLENIH IN USMERITEV BRIVSKO-FRIZERSKEGA SALONA

Avgust Del Bello je v svoji prvi brivnici delal sam, kasneje pa je vedno zaposloval tudi pomočnike ter imel vajence. Od leta 1926 je v frizerskem salonu delala tudi njegova žena Frančiška, ki je strigla in frizirala ženske, moške pa sta strigla in brila Avgust Del Bello in pomočnik. Po letu 1934, ko so odprli brivsko-frizerski salon v novi hiši na Kolodvorski cesti 9, so na moškem in ženskem oddelku delali po trije pomočniki in trije ali štirje vajenci. Vso svojo delovno dobo je v tem salonu delal Danilo Trškan iz Štude, pa tudi Vinko Ocepek, ki je postal Vidin mož. Od leta 1985, ko se je Vida Ocepek upokojila, frizerski salon vodi njen sin Dušan Ocepek. Danes v frizerskem salonu delata samo dva delavca, za polovični delovni čas Dušan Ocepek, ter cel delovni čas Branka Matovina kot najemnica, oba imata svoj s. p. Brivsko-

frizerski salon je bil do leta 1970, po tem letu pa je brivska dejavnost (ker so v trgovine prišli električni brivski aparati) povsem zamrla. Čeprav salon še danes nosi ime Moški frizerski salon Del Bello, pa je že od leta 1926 dalje frizerski salon tako za moške kot tudi za ženske.

3.5.4 USPOSABLJANJE ZA POKLIC BRIVCA IN FRIZERJA TER DELITEV DELA

Usposabljanje za poklic brivca in frizerja v različnih časovnih obdobjih

<i>Zaposleni v salonu Del Bello</i>	<i>Leto šolanja</i>	<i>Način in kraj šolanja</i>	<i>Trajanje šolanja</i>
Avgust Del Bello	1915–1916	Strokovna šola v Karlovcu, izučen brivec, kasneje opravil tudi mojstrski izpit	2 leti
Frančiška Del Bello	1926	Priučena v salonu v Ljubljani, kasneje opravila tudi mojstrski izpit	3 mesece
Vida Del Bello, por. Ocepek	1949	Priučena v domačem frizerskem slonu, opravila strokovni izpit v Kamniku	/
Vinko Ocepek Danilo Trškan	1949–1950	Končal frizersko strokovno šolo v Kamniku	2 leti
Dušan Ocepek	1968–1970	Končal frizersko šolo v okviru Centra strokovnih šol Bežigrad	3 leta

Vsak frizerski ali brivski pomočnik ali mojster je v celoti poskrbel za svojo stranko. Edino vajenci, ki so bili na praksi v času svojega šolanja, so opravljali manj zahtevna dela in so se postopoma priučili tudi ostalega dela. Njegove zadolžitve so bile: pospravljanje, pranje las, pred desetletji pa tudi, da so stranki vzeli plašč in ga obesili na obešalnik. Biti so morali zelo vljudni, navajali pa so jih tudi na red in čistočo v frizerskem salonu.

3.5.5 DELO, PRIPOMOČKI IN POGOJI ZA DELO

Brivec in frizer, mojster in brivski oz. frizerski pomočnik, sta opravljala najbolj zahtevno delo: brila in strigla sta stranke ter kasirala. Vajenci so strankam prali lase, pomagali odvijati navijače pri trajnah, držali so škatle z navijači ter pospravljati in čistiti salon. Sčasoma so se privadili tudi bolj zahtevnih del.

Za britje so najprej uporabljali prave britve, potem pa držala z žiletkami, polovičnimi ali celimi. Britve so brusili z brusilnim kamnom in na usnjenem pasu, žiletk pa ni bilo potrebno brusiti. Moškim so najprej s čopiči na obraz nanесли belo peno, nato pa jih z britvijo previdno obrili. Obrat obraz so poškopili z neko tekočino (brivske vodice še ni bilo) in ga namazali z neko kremo. Po letu 1970 so opustili britje, saj po njem ni bilo več povpraševanja. Takrat so v trgovinah že prodajali električne brivske aparate.

Ženskam so pred vojno delali veljne, ki so jih naredili s segretim kleščami. Lase so sušili s fenom, po drugi svetovni vojni pa so prišle sušilne havbe. Po vojni so začeli delati »hladne trajne«, za kar so uporabljali posebne kemične preparate. Kemikalije so bile zelo agresivne in so precej poškodovale lase, nevarne so bile tudi za frizerjeve roke. Ženske so navijali na kovinske navijače, za trajno pa so uporabljali lesene navijače. Barvanja las je bilo po vojni zelo malo, saj še ni bilo pravih barv (bila je le črna tekoča barva). Konec 60. let se je to že spremenilo, tako da je bilo barvanja že več, pa tudi beljenja oz. svetlenja in izdelave pramen preko plastične kape z luknjicami. Skozi čas so se frizure spreminjale, v salonu pa so ves čas sledili aktualni modi.

Pri delu so nosili bele delovne halje, pri delu s preparati pa so imeli gumijaste rokavice. Moški so morali nositi kravate, ženske pa samo halje ali predpasnike. Dušan Ocepek še danes pri delu nosi belo delovno haljo. Običajno imajo tudi udobno, pogosto ortopedsko obutev.

Do leta 1960 niso imeli vodovoda. Zato so vodo grel, potem pa so jo imeli v kovinskih vrčih in jo polivali na glavo, da so strankam umili lase. Umivanja las je bilo takrat precej manj kot danes. Ko so dobili vodovod, so za segrevanje vode uporabljali bojler. Tudi pravih šamponov po drugi svetovni vojni še ni bilo. Naredili so jih iz mila (tovarne Zlatorog), ki so ga skuhali, da je postalo bolj redko. Potem so v tovarni Ilirija začeli izdelovati prve šampone.

Velike težave z nabavo preparatov so imeli okoli leta 1980 in v letih po njem. Bila je takšna kriza, da so morali v Ljubljani dve uri čakati v vrsti, da so dobili dve ali tri plastenke preparata za trajno.

Spomnijo se še delovnih prostorov v hišici Vatikan in v salonu, ki so ga imeli v novi hiši. V salonu so bila ogledala, stoli, dva umivalnika za pranje las in havbe za sušenje las. Pred Vatikanom je bila klop za čakanje, manjša čakalnica je bila tudi v novi hiši na Kolodvorski cesti 9.

3.5.6 DELOVNI ČAS, DOPUST IN ZASLUŽEK

Avgust Del Bello ni imel deljenega delovnega časa, ampak je delal cel dan. Njegova žena Frančiška je včasih začela z delom že ob štirih ali petih zjutraj, da so bile ženske do službe že sfrizirane. Kasneje so imeli deljen delovni čas (od 8. do 12. ure ter popoldne ob 14. do 18. ali 19). Ob sobotah so delali do 12. ali 13. ure, včasih so delali še ob nedeljah od 8. do 12. ure, ob ponedeljkih pa so imeli vedno prost dan. Danes je salon odprt od 8. do 17. ure.

Pred drugo svetovno vojno niso imeli dopusta. Poleti so imeli salon včasih dva ali tri dni zaprt zato, da so opravili generalna dela, vse prebelili in počistili. Od 60. in 70. let dalje so imeli poleti 14-dnevni kolektivni dopust. Danes zaradi dopusta salona ne zapirajo več, ampak se oba zaposlena v njem izmenjujeta.

O zaslužku nisva dobili informacij, razen tega, da je Vida Ocepek računovodstvo vodila sama in da je vedno poskrbela, da so bile vse dajatve plačane in da ni bilo dolgov. Pred drugo svetovno vojno so imeli zaradi gradnje nove hiše veliko dolga, vendar ga niso zmogli odplačevati, pač pa so pisali prošnje, če lahko plačujejo le obresti. Ves kredit so odplačali šele v času druge svetovne vojne, ko je bila valuta nemška marka.

3.5.7 DELOVANJE V ZGODOVINSKO TEŽKIH OBDOBJIH

V salonu so delali tudi med drugo svetovno vojno. Ker je bila v bližini domobranska postojanka, Vida pa je delala za partizane, je bila leta 1944 štiri mesece zaprta v zaporih v Kamniku. Njen brat Gusti je bil mobiliziran v nemško vojsko, s katero je bil na Češkem, v Franciji in Srbiji, ko pa je bil na obisku doma, je pobegnil v partizane. V času druge svetovne vojne so morali briti in striči tudi nemške vojake. Zaradi bombardiranja Kolodvorske ceste je bil salon povsem razbit, vendar jim Nemci niso pustili, da bi delali v Depali vasi, kamor so se umaknili na varno. Čeprav je bilo med vojno zelo težko, pa jim je bilo najtežje po drugi svetovni vojni, ko je leta 1949 umrl oče Avgust Del Bello, mama pa je imela težave s sluhom. Delo v brivsko-frizerskem

salonu je reševala hčerka Vida, ki se je poročila s pomočnikom Vinkom Ocepkom, s katerim sta nadaljevala očetovo obrt. Ko se je upokojila (leta 1985), je obrt prevzel njun sin Dušan Ocepek.

3.5.8 PRIHODNOST POKLICA IN MOŠKEGA FRIZERSKEGA SALONA DEL BELLO

Čeprav danes v salonu nimajo posebnih težav, saj imajo strank zadosti, pa se je izkazalo, da Moški frizerski salon Del Bello nima naslednika. Vsi trije otroci Dušana Ocepka so končali frizersko šolo, vendar pa se nihče od njih ni zares odločil za delo v frizerskem salonu. Zato ima del salona že dalj časa v najemu frizerka Branka Matovina, ki ima svoj s. p. Čeprav bo frizerski poklic tudi v prihodnosti potreben, saj ga ni mogoče nadomestiti s stroji, pa je v Domžalah veliko frizerskih salonov (po najinih podatkih 32). Dušan Ocepek meni, da marsikateri frizerski salon v Domžalah nima zadosti dela in zato životari.

4. ZAKLJUČEK

Z raziskovalno nalogo sva potrdili, katere gospodarske dejavnosti so se v zadnjih osemdesetih letih ohranile in se razvile ter katere so izumrle. Na primeru moškega brivsko-frizerskega salona Del Bello sva ugotavljali spremembe v njegovi stoletni zgodovini. Predvsem je zanimivo to, da je brivski poklic po letu 1970 zaradi električnih brivnikov povsem izumrl, zelo zanimive so bile tudi pripovedi o zgodovinsko težavnih časih.

Z raziskovanjem sva pridobili veliko novega znanja, predvsem zanimivo je bilo, ko nama je Dušan Ocepek pokazal, kako so moške brili. Kljub temu, da se frizerski salon še danes nosi ime *Moški frizerski salon Del Bello*, sva izvedeli, da v njem že dolgo strižejo in frizirajo tudi ženske.

V raziskovalni nalogi sva delali z ohranjenimi pisnimi dokumenti, brali sva stare časopise, ki so dostopni na spletu in z ustnimi viri, ki pa so bili za naju najbolj atraktivni. Še posebno dragoceno se nama zdi to, da sva se pogovarjali z gospo Vido Ocepko, hčerko Avgusta Del Bella.

Najino raziskovalno nalogo bi lahko nadaljevali tako, da bi pridobili statistične podatke o številu ljudi, ki opravljajo določen poklic in ne samo o številu obratov določene dejavnosti. Poleg tega bi lahko raziskali tudi, kateri poklici so se v zadnjih 80. letih zaradi hitrega razvoja tehnologije, globalizacije in iz drugih razlogov na novo pojavili in kateri imajo zaradi tega težave. Pri raziskovanju poklica brivca in frizerja Del Bella bi lahko bolj poglobljeno opisali postopke dela in si frizersko delo tudi ogledali. Mogoče bi se lahko v tem poklicu tudi sami preizkusili. Zanimivo bi bilo raziskati tudi, kako se je moda ženskih in moških frizur spreminjala skozi čas.

5. LITERATURA IN VIRI

- Bernik, Franc: Zgodovina Fare Domžale, druga knjiga, samozaložba. Natisnila Misijonska tiskarna v Grobljah, 1939, str. 277.

- Brojan, Matjaž: Počivajoči domžalski spomin, monografija o nekdanjih Domžalah in ljudeh. Domžale, samozaložba, 2013, str. 127–130.
- Domžalec, Nepolitičen list v proslavo trga Domžale, št. 1, Domžale, **23. julija 1925**, Propagandni odbor v proslavo trga Domžale, urednik I. Stenovec, Domžale.
- Domžalec, Nepolitičen list v proslavo trga Domžale, št. 2, Domžale, **28. julija 1925**, Propagandni odbor v proslavo trga Domžale, urednik I. Stenovec, Domžale.
- Domžalec, Nepolitičen list v proslavo trga Domžale, št. 5, **21. avgust 1925**, založil in Propagandni odbor v proslavo trga Domžale, urednik J. Stenovec, Domžale.
- Hrovat, Eva Zarja; Renko, Ana: Slamnikarska rodbina Jančigaj-Ravnikar, Življenje slamnikarjev Andreja Jančigaja in Matije Ravnikarja, Osnovna šola Rodica, Domžale, marec 2016.
- Kokalj Kočevar, Monika: Na kratko o poklicih, Poklici v preteklosti, Zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov, Ljubljana, Zveza prijateljev mladine Slovenije, 2019.
- Lužan, Neža: Demografija umirajočih poklicev/študija primera iz Slovenije, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2010.
- Podgoršek, Mojiceja: Vatikan zaprt, Domžalske novice, 7. avgust 1997 (arhiv Matjaža Brojana).
- Razpotnik, Jelka Miranda; Snoj, Damjan: Raziskujem preteklost, učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokkus Klett, 2017.
- Stiplovšek, Miroslav: Upravni razvoj domžalske občine 1849–1995, Pogled v domžalsko preteklost, Slamnik, letnik LX, št. 1, januar 2020, str. 28.

Elektronski viri in literatura:

- Dogodek na Oklem, <http://www.visitdomzale.si/dozivetja/kulturna-dozivetja/oklo-nad-ihanom> (30. 1. 2020).
- Gospodarstvo, <https://eucbeniki.sio.si/geo9/2618/index3.html> (16. 1. 2020).
- Ilirija, zgodovina, <https://www.ilirija.si/sl/od-zacetkov-do-danes-siritev-ponudbe/zgodovina> (6. 2. 2020).
- Industrija, SSKJ, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=industrija> (16. 1. 2020).
- Kaj je bizi.si? <https://www.bizi.si/informacije/pogosta-vprasanja/#A1> 30. 1. 2020.
- Obrt, SSKJ, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=obrt> (16. 1. 2020).
- Območna obrtno-podjetniška zbornica Domžale, <http://www.domzale-ooz.si/osnovni-podatki/> (30. 1. 2020).
- Odred: različno velika vojaška enota, formirana za posebne naloge, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=odred> (27. 2. 2020).
- Podrobni seznam industrije, trgovine in obrti v Dravski banovini kraljevine Jugoslavije, Detail-Verzeichnis der Industrie, des Handels und Gewerbes, 1933. Izdalo in založilo: Uredništvo Adresarja in drugih strokovnih knjig za Dravsko banovino. Ivan Trele, Domžale-Ljubljana, dostopno http://www.knjiznica-domzale.si/Portals/0/Dokumenti/monografske_publicacije/Podrobni_seznam_industrije.pdf (3. 10. 2019).
- Poklic, SSKJ, <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=poklic&hs=1> (16. 1. 2020).
- Svjedočba – certifikat, spričevalo, <https://www.dict.com/hrvasko-slovenski/svjedod%C5%BEba> (27. 6. 2010).
- Trajna, SSKJ: kodiranje s toploto, kemičnimi sredstvi; ondulacija, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=trajna> (13. 2. 2020).
- Žerdin, Ali H.: Ustreljen 9. maja '45, Mladina 19, Politika, 15. 5. 2005, dostopen na povezavi <https://www.mladina.si/94645/ustreljen-9-maja-45/> (16. 1. 2020).

Slikovni viri:

- Fotografije iz arhiva Matjaža Brojana.
- Fotografije iz arhiva Dušana Ocepka.
- Ilirija, zgodovina, <https://www.ilirija.si/sl/od-zacetkov-do-danes-siritev-ponudbe/zgodovina> 6. 2. 2020.
- Spletni portal Kamra, <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/frizerski-salon-del-bello.html>, 6. 2. 2020.

Ustni viri:

- Vida Del Bello, por. Ocepek, 93 let, Domžale, Kolodvorska cesta 9, 23. 1. 2020.
- Dušan Ocepek, 67 let, Domžale, Kolodvorska cesta 9, 23. 1. 2020.